

Mondros'tan Ankara Anlaşması'na İskenderun-Antakya Bölgesinin Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey'in Faaliyetleri (1918-1921)¹

The state of İskenderun-Antakya Region From Mondros to Ankara Agreement, the Reaction of Mustafa Kemal Pasha Against the Invasions and Activities of Tayfur (Sökmen) Bey (1918-1921)

Yahya YILMAZ*

Öz

Osmanlı Devleti toprakları üzerinde menfaatleri olan ve biran önce buralara sahip olma isteği duyan I. Dünya Savaşı galibi sömürgeci devletler, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması ile beklentilerine ulaştılar. Bu tarih Osmanlı'nın parçalanıp işgal edilmesinin başlangıcı, Osmanlı Devlet'in ise sonu olacaktı. Bu sonu getiren işgaller ise, en çok İngiltere ve Fransa tarafından istenen Güney Akdeniz ve Ortadoğu'da yoğunlaşacaktı. Bu bölgelerin gerek coğrafi konumları gerekse sahip oldukları zenginlikler, buraya sahip olma mücadelesini daha da keskinleştiriyordu. Devletin içine düştüğü bu işgal hali karşısında, ülkenin geleceğinden endişeye düşenler, bu durumu en az kayıpla atlatabilmek için mücadeleye çoktan başlamışlardı. Bu çalışmada, Mondros sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın işgal girişimlerine karşı ilk tepkilerini ortaya koyulmaya çalışılırken, İskenderun-Antakya bölgesindeki mücadelede de Tayfur Sökmen'in faaliyetleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İskenderun-Antakya Bölgesi, Hatay, Antakya, Tayfur Sökmen, Fransa.

Abstract

The colonial powers of the First World War, who had benefits in the territories of the Ottoman Empire and who immediately wanted to have a provincial base, reached their expectations with the Mondros Armistice Treaty of 30 October 1918. This date was the beginning of the breakdown and occupation of the Ottoman Empire, and the end of the Ottoman Empire. The resulting occupations were mostly concentrated in the southern Mediterranean and the Middle East, which were desired by Britain and France. The geographical location of these regions, and the richness they possessed, made the struggle for ownership even more intense. In the face of this occupation that the state has fallen into, the ones who were worried about the future of the country had already started to struggle to survive this loss with the least loss. In this study, while Mustafa Kemal Pasha's first reaction against the invasion attempts are being tried to be revealed, Tayfur Sökmen's activities will be evaluated in flag of İskenderun-Antakya region struggle.

Keywords: İskenderun-Antakya Region, Hatay, Antakya, Tayfur Sökmen, France.

Giriş

Dünya, tarih boyunca bir çatışma alanı olmuş ve bu çatışma alanı üzerindeki paylaşımı da devletlerin gücü belirlemişti. Bu gücün şiddeti ise, elde edilecek yerin coğrafi konumuna göre değişiyordu. Osmanlı Devleti bu şiddeti arttırabilecek konuma sahipti. Özellikle Güney vilayetleri birçok devletin, Orta Doğu'daki ticari ve askeri çıkarlarını korumak ve devam ettirmek için çok önemli bir coğrafi konumdaydı. Onun içindir ki, I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası bu bölge sürekli güçlü devletlerin planlarına ve paylaşımlarına konu olmuştu.

Bu çalışmada, 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan, 1921 Türk-Fransız Antlaşmasına kadar, Osmanlı Devleti'nin genel olarak uğradığı işgal ve bu işgallere karşı oluşan tepkilere ve yapılan mücadeleye İskenderun-Antakya bölgesinden bakılmaya çalışılmıştır. Bu bakış açısında merkeze Mustafa Kemal Paşa ve Tayfur (Sökmen) Bey konmuştur. Zira Mustafa Kemal Paşa, İskenderun-Antakya bölgesi işgal edilmeden önce, Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak en etkin askeri isimlerden birisidir. Aynı zamanda bu bölgeyi iyi tanıyan ve buraların işgalinin ülke bütünlüğü için nasıl bir tehlike yaratacağının

¹ Bu makale, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam eden "Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'in Siyasi Faaliyetleri (1935-1974)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* Okutman, İskenderun Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, yahyayilmaz_61@hotmail.com.

farkında olanlardandır. Onun içindir ki, Mustafa Kemal Paşa'nın Mondros Ateşkesine karşı tutumu ve davranışları önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Mondros Ateşkesine karşı tutumunu, İstanbul Hükümeti'ne ve Genelkurmay ile Ahmet İzzet Paşa'ya uyarılarını, yaptığı telgraf yazışmalarından yararlanarak vermeye çalıştı. Bu yazışmalar, aynı zamanda bölgede Mondros Ateşkes Antlaşması'nın uygulanışını, genel durumunu ve işgalin nasıl gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, ülke bütünlüğü için işgallere karşı mücadelesini verirken, aynı işgallere tepkiyi İskenderun-Antakya bölgesinde Tayfur Bey gösteriyordu. Tayfur Bey, bu bölgenin işgallere karşı teşkilatlanmasında büyük rol oynamış ve daha sonraları bölge ile Ankara arasındaki bağlantının kurulmasında da pay sahibi olmuştur. Onun bu bölgesel mücadelesi daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Milli kurtuluş mücadelesiyle güç kazanacak ve İskenderun-Antakya bölgesinin de kaderini değiştirecekti.

İşgal Öncesi Paylaşım Planları

I. Dünya Savaşı ile birlikte Güney bölgelerinin şekillendirilmesinde rol alacak ülkeler, en çok Osmanlı Devleti'nin mirasını paylaşmak isteyenler olacaktır. İngiltere Fransa ve Rusya. Her ne kadar kendi aralarında tam bir fikir birliği olmasa da, hepsinin ortak yanı, Osmanlı Devleti'nden daha fazla menfaat elde etmektir. Her devletin kendince haklı dayanakları vardı. Bu duruma engel olabilecek çok fazla güç görünmüyordu. Kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalar, bu paylaşımın ve savaş sonrası işgallerin zeminini hazırlıyordu. Bu hazırlanan zeminde Fransa ile İngiltere'nin yapmış oldukları gizli anlaşmalar bölgenin kaderinin belirlenmesinde en etkin rolü alacaktı. Bu kadere çizen devletler de, planlarına tarihi dayanak noktası gösterip işgal ve sahip olmanın haklı gerekçelerini göstermeye çalışıyorlardı. Her sömürgeci devlette geçerli olan bu durum Fransa içinde aynıydı.

Fransa, Ortadoğu'da yapmak istediklerini Suriye üzerinden gerçekleştirmek düşüncesindeydi. Bu düşüncüyü Fransa'nın Suriye sorumlusu Pierre-Etienne Flandin, 1915'te Senato'ya sunduğu Filistin ve Suriye konulu raporunda ortaya koyuyordu. Flandin, Filistin ve Suriye'nin asırlardır Fransa tarafından, Ortadoğu'nun Fransası'nı oluşturacak şekilde biçimlendirilmiş tek bir ülke olduğu iddiasındaydı. Bu iddiasına bin yıl önce, Suriye ve Filistin'de kurulan Haçlı Latin Krallıklarını da şahit gösteriyordu. Flandin'e göre, Fransa o bölgedeki "tarihi misyonu"nu sürdürmeliydi. Zira bu bölgenin sahip olduğu zenginliği çok büyük olduğundan, Fransa'nın oraya sahip olması tarihi ve coğrafi olduğu kadar ticari nedenlerle de çok önemliydi. Flandin'in bu düşüncesini paylaşan bir diğer isimde Picot'tu.² Picot'a göre, Fransa'nın Suriye ve Filistin'e sahip olmasının yolu Osmanlı Devleti'ni parçalamaktan geçiyordu. Fransa Osmanlı Devleti'ni parçalayıp Suriye ve Filistin'in kontrolünü ele almalıydı. Fakat Fransız Dışişleri Bakanlığı iç Suriye'yi denetlemenin Fransız kaynaklarını zora sokacağını biliyordu. Picot ile Hükümetinin en çok istedikleri şey doğrudan Fransız hâkimiyetini Akdeniz kıyılarına ve genişletilmiş bir Lübnan'a uygulamak, Suriye'nin geri kalanını kukla bir Arap hükümdarıyla denetim altına almaktı. Sonrasında da başarılıabilirse etki alanını doğuya, Musul'a kadar uzatmaktı (Fromkin, 1989, s.182-183).

² "François Georges Picot, sömürgeci bir Fransız aileden geliyordu. Babası Fransız Afrikası Komitesi'nin kurucusu, kardeşi ise Fransız Asyası Komitesi'nin saymanıydı. Fransa Başbakanlığındaki sömürgecilik yanlısı tarafın başarılı bir savunucusuydu ve Fransız Suriyesi fikrinin sadık yandaşıydı." D. Fromkin (1989). *Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, (M. Harmancı, Çev.), İstanbul, s. 182.

Aslında bu durum İngilizlerin planlarına uygun da sayılabilirdi. Zira Sykes³ Fransız etki alanının Akdeniz kıyılarından doğuya, Rusların elinde olan bölgelere kadar uzanmasını istiyordu. Hatta İngiltere, Fransa'yı ateş hattına sürmek için, zengin petrol yatakları olan Musul üzerindeki iddialarından bile vazgeçebilirdi (Fromkin, 1986, s.182-183).

Bu iki devlet kendi menfaatleri için Osmanlı toprakları üzerindeki hesaplarını 26 Nisan 1916 tarihli gizli Sykes-Picot Anlaşmasıyla belirlediler. Güney vilayetlerinin işgalini öngören bu anlaşmayla Fransa, Suriye'nin yanında Çukurova, Sivas, Elazığ, Antep, Maraş ve Mardin'i alıyordu. Buna karşılık İngiltere ise Basra'dan Bağdat'a kadar tüm Mezopotamya'yı, Akka ve Hayfa limanlarını ele geçiriyor, bunun dışındaki yerlerde nüfuz bölgesi kuruyordu. (Armaoğlu, 1994, s. 125-126; Kurat, 1986, s. 20).

Bu iki ülkenin elde ettikleri bölgeler ve Filistin'in dışında kalan Ortadoğu'nun yönetilmesindeki planları, bölgede bir Arap devleti veya devletler konfederasyonu kurarak, bunları sözde bağımsız yapacak, fakat bu bölgeler aslında İngiliz ve Fransız etki alanlarına bölünmüş olacaktı (Fromkin, 1986, s. 185).

Bütün bu planlar Mondros Ateşkesi ile hızlanacak ve yukarıda bölüşülen bölgeler biraz değişikliklerle işgal edilecekti. Bu işgaller gerçekleşirken özellikle İngiltere, Türklere karşı Ermeni ve Kürt ayrılıkçı unsurları bu bölgelere yerleşebilmek için kullanacaktı. Böylece o bölgelerdeki Türk hakimiyetini yok etmeyi deneyecekti. Fransa'nın hedefinde ise, pamuk üretim merkezi olan Çukurova ve civar vilayetlerine yerleşebilmek vardı. Bunun için azda olsa İngiliz askeri desteğini alıyor, Ermenileri himayesine alıp onların koruyucusu görünüp, bölgedeki Türk egemenliğini etkisiz hale getirmek istiyordu. Bu iki devletin çıkarları için kullandıkları Ermeniler ise, güney vilayetlerindeki Türk nüfusunu azaltarak Kilikya Ermeni Devleti'ni kurmayı planlıyordu (İlter, 1989, s. 420).

Tüm bu planlardan, paylaşımlardan ve işgalden İskenderun-Antakya bölgesi de üzerine düşeni alacak, bu bölgede yaşayan Türk nüfusu da büyük ölçüde etkileyecekti. Tayfur (Sökmen) Bey,⁴ Mondros öncesi Antakya'daki karışık durumu şöyle anlatmaktadır:

Mondros Antlaşması öncesi Türk ordusunun Suriye'den çekilmesiyle daha önceden İtilaf Devletleri arasında kararlaştırılan, Hicaz emiri Faysal'ın başkanlığında bir Arap hükümeti Suriye'de kuruldu.⁵

³ "Sir Mark Sykes (d. 16 Mart 1879; ö. 16 Şubat 1919, Paris); İngiliz yazar, diplomat, asker ve gezgin. Birinci Dünya Savaşı başladığında Ortadoğu uzmanı olarak Savaş Bakanı Lord Kitchener'in çevresine dahil oldu. Sykes, parlamentoda bölgeyi bilen çok az politikacılardan birisiydi. Kitchener onu De Bunsen Komitesi'ne atadı. Komite üyeleri arasında Osmanlı topraklarını gezmiş ve ilk elden bilgiye sahip tek kişiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının akıbetiyle ilgili olarak, İngiltere'nin önündeki alternatifleri açıklayan Sykes oldu." https://tr.wikipedia.org/wiki/Mark_Sykes, (10.2.2017).

⁴ "Tayfur Bey, Reyhanlı Aşireti reisi Mürselzade Mustafa Şevki Paşa'nın oğludur. 1892 senesinde Antep'te dünyaya gelmişti. Birinci Dünya savaşında yer alan Tayfur Bey, cephe gerisinde hizmet vermiş ve 1918'den sonra İskenderun ve çevresinin Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle direniş hareketlerinin örgütlenmesinde önemli roller almıştı. Hatay Devleti'nin kuruluşuna kadar olan dönemde de (1918-1939) Hatay sorununun her zaman ön saflarında olmuştu. Hatay sorununu Türk kamuoyuna tanıtan Tayfur (Sökmen) Bey, Atatürk'ün de uygun görmesiyle V. Dönem (1935) Antalya milletvekili olmuştu. Tayfur Bey, Hatay sorununun çözümünde silahlı mücadele döneminde olduğu kadar diplomasi döneminde de faaliyet göstermişti. 1938 yılında Hatay Devleti'nin kurulmasıyla da Cumhurbaşkanlığına seçilmişti. Hatay'ın ana vatana katılmasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1954 yılına kadar milletvekilliği devam etmiş, 1954 seçimlerine kendi isteğiyle girmeyerek aktif siyasetten çekilmişti. 1968 yılına kadar, kendi deyimiyle partiler arası çekişmeyi ve yıkıcı davranışları önlemeye çalışmıştı. 1968 yılında Cumhuriyet Senatosu seçiminde Cumhurbaşkanı kontenjanından senatör seçilmişti. 1975 sonrası siyasi hayattan çekilmiş ve 1980 yılında vefat etmişti." T. Sökmen (1992). *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara s. 17; M. Sökmenoğlu-V. O. Semenderoğlu (1992). *Doğumunun Yüzüncü Yılında Eski Hatay Devleti İlk ve Son Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen Diyor ki*, İstanbul, s. 4.; M. Tekin (2002). *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*, Antakya; TBMM Arşivi: TBMM Azasına Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Devre: 5, Defter no:28, Sicil No: 875.

Kurulan bu hükümetten güç alan Antakya'daki bazı şahıslar da Faysal Hükümeti namına harekete geçtiler. Bu hareketin öncülüğünü de Türk asıllı ve Türk zabiti olan Asım Bey yapıyordu. Fakat bu hareket Hatay'ın diğer kazalarında olduğu gibi Antakya'da da beklediği karşılığı bulamadı. Bu durum Faysal Hükümetinin Antakya'daki temsilcilerini kızdırdı. Bunun üzerine, Suriye'den gelen Arapları Amik ovasına hücum ettirdiler. Köylere baskınlar düzenlediler. İlk baskından sonra herkes durumun farkında olmuştu. Köylerin birbirlerine yardımıyla büyük kayıplar verdirilen Araplar, bir şey elde edemeyeceğini anladıklarından baskınlardan vazgeçtiler. Mondros Ateşkesi bu devrede imzalanmıştı (Sökmen, 1992, s. 20).

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı'nın parçalanıp işgal edilmesinin başlangıcı ve Devletin sonu olacaktı.

Galibiyetin Mükâfatı Paylaşıyor

Artık Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkmış, bir umut yapılacak anlaşmaya dayanarak ayakta kalmanın çarelerini aramaya kalmıştı. Bu çare hiç de beklediği gibi olmayacaktı.

Ateşkes görüşmeleri 27 Ekim 1918 tarihinde Yunanistan'ın Limni adasının Mondros limanı açıklarındaki İngiliz Agamemnon kruvazöründe yapıldı. Görüşmelerde Osmanlı heyetine Bahriye Nazırı Rauf Bey, İngiliz heyetine ise Amiral Calthorpe başkanlık ediyordu. Konferans, önerilen ateşkes şartlarının okunmasıyla başladı. Osmanlı heyeti sunulan bu koşulları tümüyle görmediklerinden şartların Osmanlı üzerinde yapacağı etkiyi de hemen anlayamadılar. Fakat görüşmeler maddeler üzerinde yoğunlaştıkça koşulların ağırlığı ortaya çıkacaktı. Her konuda Osmanlı heyetinin eli zayıftı. Durum böyle olunca Osmanlı'nın aleyhine olan maddelere Osmanlı heyetinin itirazları olsa da sonucu değiştirmek pek mümkün olmadı. Durumun farkında olan Rauf Bey anlaşmaktan başka bir çare göremeyip, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Antlaşma Osmanlı Devleti'nin bir teslimiyet belgesiydi. Zira anlaşma İtilaf devletlerine güvenliklerini tehdit eden bir durum karşısında işgal hakkı veriyordu. Durum bu kadar vahim bir şekilde ortadayken, Rauf Bey ve heyeti İstanbul'a dönünce ateşkesin bir teslimiyet anlaşması olmadığını ileri sürerek, ateşkes koşullarını olduğundan daha yumuşak göstermeye çalıştılar.⁶ Böyle yaparak daha sonraki düş kırıklığı ve huzursuzluk tohumlarını ekmiş oldular (Fromkin, 1986, s. 370).

Mondros, I. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra son bir hamle ile ayağa kalkmaya çalışan Osmanlı Devleti'nin direncinin tamamen kırıldığı anlaşma oldu. Öyle ki, yıllardır Anadolu üzerinde hesap yapan emperyalizmin doyumsuz güçleri, galibiyetin mükâfatını geciktirmeden almak istiyordu. Yapılması gereken aslında çok önceden planlanmış, iş tatbik etmeye kalmıştı. Parsellenmiş Osmanlı toprakları yeni sahiplerini bekliyordu. Bu bekleyiş uzun sürmedi. Ülke toprakları yer yer işgal edilmeye başlandı. İskenderun-Antakya bölgesi de çok geçmeden işgal edilen topraklar arasına katıldı.

⁵ Faysal Hükümetinin kurulmasıyla ilgili bkz.: K. Kasalak (2007). "İrak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri" *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (9). s. 187-201; Ş. Yorulmaz (1998). "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosya-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", *Atatürk Yolu*, 6 (22), s. 231-259.

⁶ Rauf (Orbay) Bey hatıralarında Ateşkesin imzalanması sırasında meydana gelen gelişmeleri uzun uzun anlatmaktadır. O esnada İngiliz ve Fransız heyetlerinin kendilerine taahhüt ettiklerinin daha sonra tam tersi olarak karşılıklarına çıkmasını da "ne yazık ki, bu fikir ve kanaatlerinizde yanılmıştık" diyecektir. Bu anlaşmanın kabulünde İngilizlerin sözlerine Rauf Bey'in itimat etmesinin ve başka çıkış yolunun da olmamasının etkisi büyüktür. Bkz., R. Orbay (t.y.). *Cehennem Değirmeni, Siyasal Hatıralarım 1*, Emre Yayınları, İstanbul, s. 101-141.

Mondros Ateşkes Antlaşması 30 Ekim 1918 tarihinde imza edildiği vakit maddelerinde⁷ doğrudan işgali içeren bir ifade olmayışı biraz umut vericiydi. Ama çok geçmeden anlaşılacak ki yapılan bu ateşkes, müttefiklerin kendi aralarındaki gizli antlaşmaların bir an önce uygulanması için zemin hazırlayacaktı. Bölge üzerinde emellerini bildiğimiz İngiltere ve Fransa daha savaş bitmeden kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla kâğıt üzerinde zaten bölgeyi bölüşmüşlerdi. Antlaşma maddelerinin tamamen yoruma açık olması ve belirsiz coğrafi terimler ülkenin tamamını tehdit altına sokuyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Belirsizlikleri Anlama Çabası

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yoruma açık maddelerinin doğuracağı sonuçların farkında olanların başında Mustafa Kemal Paşa geliyordu. Antlaşma gereği Türkiye'de bulunan Almanların ayrılması gerektiğinden, 30 Ekim 1918 tarihinde Ahmet İzzet Paşa, Yıldırım Orduları Grup Komutanı Liman Von Sanders'e bir telgraf çekerek görevini Mustafa Kemal Paşa'ya devrederek İstanbul'a gelmesini istedi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'yı Adana'ya çağıran Limon Von Sanders görevi 31 Ekim 1918'de Mustafa Kemal Paşa'ya bıraktı, görevi devraldığını da Mustafa Kemal Paşa Genelkurmay'a bildirdi (Onar, 1995, s.1).⁸ Aynı günkü yazışmada antlaşmanın imzalandığına ilişkin emri alan Mustafa Kemal Paşa, bu emirleri 2. ve 7. Ordu Komutanlıklarına tebliğ etti. Ordulara gönderilen bu emirde ayrıca, 7. Ordunun bulunduğu yerin egemenliğini sağlamasını ve keşif kollarının düşmanla çarpışmadan kaçınmasını, ayrıca Reyhanlı ve Harim'deki görevlilerin ve İskenderun güney kıyısındaki gözetleme postalarının kesinlikle yerlerinde kalmalarını istedi (Onar, 1995, s. 2).

Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay'dan antlaşmanın içeriğinden bahseden telgrafi aldıktan sonra, ilgili yerlere bunu ilettili ve Genelkurmay'dan antlaşmanın koşulları konusunda yazılı bir buyruk beklediğini bildirdi (Onar, 1995, s. 2).

Mustafa Kemal Paşa, yaklaşan tehlikenin farkında olarak, her ne kadar antlaşma koşullarını kesin olarak bilmese de, gidişatın bir asker terhisine varacağını düşünerek görüşlerini Genelkurmay'a bildirdi. Görüşlerinde, terhisin sınırlı tutulmasını, terhis edileceklerin iaşesinin karşılanmasını, ulaşımın sınırlı olduğundan terhis süresinin uzun tutulmasını, terhis işlerinin yapıldığı haberinin resmi ve özel basın ve yazılan yazılarda işlenmemesini, işlenirse asker arasında disiplinsizliğe ve firarlara sebep olacağını, bu tedbirler alınmaz ise birçok salgınlar, açlıklar, düzensizlikler yaşanacağını, bunun da ülke ve orduda büyük zararlara sebep olacağını söyledi (Onar, 1995, s. 4-5).

Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Grubu Komutanlığı'nın kontrolü⁹ dışındaki bölgeler için de ortaya koyduğu bu öneriler, aslında ülkenin ve ordunun içinde bulunduğu tehlikenin ağırlığını tespit ediyordu. Bu tehlikenin antlaşma koşullarını tam bilmemekten kaynaklı olduğu düşünülse de, koşulların bildirilmesinden sonra da belirsizlikler artarak devam etti.

Ümitsizliğe Düşmeden Çare Aramak

⁷ Ateşkes antlaşmasının tam metni ve ayrıntıları için bkz.: İ. Soysal (2000), *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, 1.Cilt (1920-1945), Ankara, s. 12-14; N. Erim (1953), *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri C. I, Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, Ankara; S. Meray - O. Olcay (1977). *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Birakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara.

⁸ Telgraflar için Mustafa Onar'ın eserini seçmemizdeki sebep, belgelerin günümüz Türkçesine uyarlanmış ve daha anlaşılır olmasıdır. Okuyucuya kolaylık sağlayacağı düşüncesindeyiz. Telgrafların orijinal metni için bkz.; Atatürk Araştırma Merkezi (1991). *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu. ve aynı eserin 2006 baskısı.

⁹ Yıldırım Ordular Grubunun hâkimiyet alanı, Kışlaçayı güneyi Küçükavare, Reyhanlı, Dirbalut, Basut, Ukbiye, Dircemal, Telrifat, Defterdar, Ahterin istasyonu genel çizgisindedir. Bu çizginin ilerisinde kimi yerlerde keşif kolları da bulunmaktadır. M. Onar (1995). *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*, s. 5; "Bu telgrafta yer almayan 'Antakya, Soğanek, Akibe' 3 Kasım 1918 tarihli telgrafta yer almıştır.", Onar, *a.g.e.*, s. 13.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Genelkurmay'dan sürekli talep ettiği Ateşkes koşullarını içeren buyruk, 3 Kasım 1918 tarihinde geldi. Bu koşulların uygulanması için her ordunun üzerine düşen işleri acele ile yapması isteniyordu. Fakat Mustafa Kemal Paşa'ya göre bu koşulları uygulamaya başlayabilmek için pek genel olan maddelerin açıklanması gerekiyordu. Genelkurmay'dan açıklanmasını istediği maddelerden birisi 10. maddede¹⁰ yer alan Toros tünellerinin durumu idi. Bu maddede Toros tünellerinin işgal edileceği hükmü varsa da, kapsamı belirtilmiyordu. Hatta bu tüneller bölgesindeki demiryolunun kontrolünün kimde kalacağı ve bu tünelleri kontrol edecek askerlerin sayısının ne olacağı belli değildi. Anadolu'nun güneyden giriş kapısı olan bu tünellerin işgali Mustafa Kemal Paşa'yı endişelendirdiği gibi, Suriye sınırının belirsizliği de bir başka cevap bulması gereken soruydu (Onar, 1995, s. 9-10).

Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay'dan gelecek cevabı beklemeden, adım adım yaklaşan bu işgal karşısında -yapabilecekleri sınırlı olsa da- önlem alabilmek için, kendi Grup Komutanlıklarını yapılabilecekler hususunda gönderdiği bir telgrafla uyardı. Bu telgraftaki uyarılarında Grup Komutanlarına: *"...yerel olarak alınacak kararlar için, Anlaşklar'la görüşme zorunda kalacak ast düzeydeki komutanlar, ne denli kararlılıkla çevreyi görerek görüşmeyi yürütürlerse o koşulların ağırlığı bir ölçüde azalır."* diyerek, gerekli hassasiyetin bölgenin durumuna göre gösterilmesini istedi. Buna karşılık görüşmeler iyi yürütülmezse de, koşullar içinden çıkılmaz bir duruma gireceğinden, bu görüşmeler için hazırlık yapılmasını belirtti. Bu hazırlıkta dikkate alınacaklardan birisi olarak gördüğü, Suriye sınırını da çizdi. Telgrafın devamında bölgedeki dayanılacak halkı da işaret eden Mustafa Kemal Paşa, bu halkın, İskenderun, Antakya, Cebelseman, Katma ve Kilis'te yaşayan Türkler olduğunu hatta bunlara Arapça konuşmalarına rağmen Halep halkının dörtte üçünü oluşturan Türklerinde dahil edilmesini söylüyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın Grup Komutanlarına bir başka uyarısı da, anlaşma koşullarında yeterli açıklık olmadığından ayrıntıları belli olana kadar karaya işgal birliğinin çıkarılmaması hususunda idi (Onar, 1995, s. 11).

Mustafa Kemal Paşa, yukarıdaki emirleri ve alınması gereken tedbirleri birliklerine gönderirken, sadece bölgesel bir savunmanın veya direnişin hesabından ziyade, bütün Anadolu'nun savunmasını düşünüyordu. Zira güneyden gelebilecek bir işgal Adana üzerinden Toroslara, Toroslardan Anadolu'nun kalbine gideceğinden emindi. Bu eminliği, galip devletlerin bitmek tükenmek bilmeyen sahip olma arzularından kaynaklıydı. Böyle bir arzu içindeki devletler, hiç kuşku yok ki, ateşkesin Osmanlı için bütün belirsiz maddelerini, menfaatleri için kullanacaklardı.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu eminliği ve öngörülleri duyduğu endişeleri artırıyor ve daha çok hassaslaştırıyordu. Ateşkesin koşullarına dair Genelkurmay'dan istediği açıklamaları, her komutanın aynı hassasiyette istediğini söylemek zordur. Bu istekleri diğer komutanlarınkinden farklı kılan, başka bir bakış açısı ve düşüncede aramak gerekir. Anadolu'nun işgalini kabul etmeyişi elbette çoğu komutanda mevcuttu, fakat bu kabul etmeyişi önlemek için gösterilen çabayı aynı ölçüde hepsinde görmek mümkün değildi. Zaten böyle bir farklı yaklaşım olmasaydı, herhalde Mustafa Kemal Paşa'yı Milli Mücadele, kahraman yapmaz, bu endişelerin peşinden koşan başka bir ismi öne çıkarırdı.

İşgali Önleme Çabaları

Mustafa Kemal Paşa'nın endişelerin gerçeğe döndüğü ilk bölge İskenderun oluyordu. Artık bölge fiili işgalle karşı karşıyaydı. Çok geçmeden, önce İngilizler daha sonra Fransız birlikleri İskenderun'a girdi. İlk işgal girişimi, Fransızlar tarafından karaya asker çıkarma

¹⁰ Mondros Ateşkes Antlaşmasında 10. Madde şöyledir: *"Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali."* Erim, a.g.e., s. 521; Soysal, a.g.e., s. 13.

isteğiyle oldu. Bu durumu Mustafa Kemal Paşa tahmin etmiş olacak ki, 41. Tümen Komutanlığına 3 Kasım 1918 tarihli yazdığı buyrukta, anlaşmanın 2. maddesi¹¹ gereği Anlaşık Devletleri'nin isteklerinin kabul edilebileceği fakat karaya asker çıkarmaları konusunda açıklığın olmadığından, bu belirsizlik hakkında hükümetten başka bir bilgi verilinceye kadar belirtilen maddeye uyulmasını istiyordu (Onar, 1995, s. 12).

Mustafa Kemal Paşa anlaşmanın 2. maddesinde ki belirsizliğin giderilmemesinin İngiliz ve Fransızların İskenderun'a asker çıkarma bahanelerini güçlendirdiği görüşündeydi. Onun bu görüşünü destekleyen olay ise 3 Kasım 1918 tarihinde gerçekleşiyor, bu olayı Mustafa Kemal Paşa aynı tarihte Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak Genelkurmay'a rapor ediyordu. Bu rapor işgalin ilk sinyalinin de veriyordu.

Zira o gün bir Fransız torpido muhribi, Liman Başkanlığından anlaşmanın 2. maddesi gereği torpil taraması yapacaklarından, yerlerinin gösterilmesini ve torpiller tarandıktan sonra da İskenderun'a bir askeri birlik çıkarmayı önermişti. Mustafa Kemal Paşa anlaşma koşullarında karaya asker çıkarma ile ilgili bir hüküm bulunmadığından, bu isteğin geri çevrildiğini Genelkurmay'a bildiriyordu. (Onar, 1995, s. 12-13).

Fransızların bu karşılık bulamayan hamlesinden hemen sonra İngilizlerde İskenderun'u işgal için 4.11.1918 tarihinde bir öneride bulunuyorlardı (Onar, 1995, s. 16). İngilizlerin İskenderun'u işgal etme girişimleri arttıkça Mustafa Kemal Paşa'da bu duruma önlem almaya çalışıyordu. İskenderun'un bir oldubitti ile işgalinde askeri birliklerin İngilizlere teslim olma olasılığına karşılık, askerlerin daha güvenli bir yere gitmeleri için talimat verdi. Bu talimatın gerçekleşmesi için de herhangi bir işgal durumunda silahla karşılık verileceğini Genelkurmay'a bildirdi. Mustafa Kemal Paşa, 5 Kasım 1918 tarihinde Genelkurmay'a gönderdiği telgrafta, 20. Kolordu'nun bir gece yürüyüşüyle gizlice İslahiye'ye çekilmesini ve bu çekilmenin bitimine kadar da, İngilizlerin İskenderun'dan karaya asker çıkarmalarının ateşle önlenmesini bildirdiğini yazıyordu. (Onar, 1995, s. 17).

Mustafa Kemal Paşa, gelişen olayları dikkatle takip ediyor ve olasılıklar için Genelkurmay'dan bilgi almaya çalışıyordu. Genelkurmay'dan gelişmelere göre istediği cevaplar belki onların bile düşünmediği sorulardı. Cevabı olmayan, olsa da işgali engelleyemeyen bu sorular, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'un teslimiyetinin boyutunu öğrenmesi açısından da önem taşıyordu. Mustafa Kemal Paşa'yı özellikle tedirgin eden hususların başında stratejik öneme sahip Toros tünellerinin akıbeti idi. Zira anlaşma maddesinde yer alan Toros tünellerinin işgalini gerçekleştirecek İngiliz birliklerinin sayısı belirsizdi. Bu belirsiz sayı eğer Anadolu'yu işgal edebilecek kuvvette olursa buna izin verilecek miydi (Onar, 1995, s. 17).

Bu soru aslında Mustafa Kemal Paşa'nın Torosların işgalinden sonra Anadolu'nun işgalinin gerçekleşeceği endişesinin bir yansımasıydı. Sanki Genelkurmay'dan Anadolu işgal edilirse ne yapabileceklerini anlamaya çalışıyordu. Belki de bu sorular, Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında bu mücadelenin İstanbul'un dışında yapılması gerektiğini, onların teslimiyetinin tescillendiğini netleştiriyordu.

Sorulacak sorular ve alınacak cevaplar çoğaldıkça belirsizlikler de artıyordu. Böylece işgalciler için işgalin alanı genişliyor ve Osmanlı'nın teslimiyeti hızlanıyordu. Bu belirsizliklerden bir diğeri de, Ateşkesin 16. maddesinde geçen "Kilikya" denen bölgenin sınırlarıyla ilgiliydi. Mustafa Kemal Paşa, yukarıdaki aynı telgrafta Kilikya sınırının neresi olduğunu da soracaktı (Onar, 1995, s. 17).

¹¹ 2. Madde Mondros Ateşkesinde şöyle geçmektedir: "Türk sularındaki tüm mayın tarlalarının, torpido kovanlarının ve öteki engellerin yerlerinin gösterilmesi ve bunların taranması ya da kaldırılması için, istemde bulunulunca, yardım edilmesi", Soysal, a.g.e., s. 12; Erim, a.g.e., s. 520.

Verilen cevapların hiçbiri Mustafa Kemal Paşa'nın endişelerini gidermiyordu. Her verilen cevabın oyalayıcı olduğu düşüncesi, Mustafa Kemal Paşa için İstanbul'un çaresizliğini gösteriyordu. Bu çaresizlik işgalcilerin her dediğini yapmakla devam ederse, Mustafa Kemal Paşa'ya göre, İngilizlerin ihtiraslarının ve isteklerinin önüne geçmek mümkün olmayacaktı (Onar, 1995, s. 17).

Nitekim de öyle oldu ve İngilizlerin her isteğine boyun eğilmesi, teslimiyeti getirdi. Bundan ilk nasıplenen de İskenderun olacaktı.

İngilizlerin İskenderun'u işgal için en son gerekçesi, Halep dolaylarındaki ordularının beslenmesi için İskenderun'dan yararlanma isteği idi. Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin bu isteğini hiç de gerçekçi bulmuyordu. Bu konudaki düşüncelerini Genelkurmay'a 6 Kasım 1918 tarihli telgrafla ifade edecekti. Mustafa Kemal Paşa telgrafında, İngilizlerin asıl niyetinin Halep'teki orduyu beslemek olmadığını, bu gerekçe altında İskenderun'u işgal etmek ve 7. Ordunun önünü kesmek olduğunu bildirecekti. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay'a bu işgali önlemek için mahiyetindeki birlik komutanlarına, İngilizlerin her ne gerekçe ile olursa olsun İskenderun'a asker çıkarmaları durumunda ateşle karşılık verilmesi emrini verdiğini de bildiriyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın bu emri ve tavrı gerçekleşecek fiili bir durumda, İstanbul Hükümetini zora sokacağı kesindi. Zira İstanbul Hükümeti durumu idare etme yoluna gidiyor ve karşı hamle yapma gücünü kendinde görmüyordu. Bu tutumun farkında olan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay'a gönderdiği bu telgrafın sonuna, eğer İngilizlerin aldattıcı işlem, öneri ve davranışlarına karşı gelinmemesi kendisinden istenecekse, bu emirleri uygulamasına yaradılışının el vermediğini, bu emirlere uymayacağını ekliyordu. Ayrıca Genelkurmay'dan gerekirse yerine bu emirleri uygulayacak birisinin hızla atanmasını talep ediyordu (Onar, 1995, s. 20, Atatürk Araştırma Merkezi, 1991, s. 19).

Mustafa Kemal Paşa'nın bu çabaları ve uyarıları Genelkurmay'dan destek görmezken, güneydeki ordu kuruluşlarının yeniden düzenlenmesi ile ilgili istekleri de reddedildi. Aynı reddediş bu kez Mustafa Kemal Paşa tarafından yapıldı. Mustafa Kemal Paşa'da Sadrazam İzzet Paşa'nın 6 Kasım 1918 de gönderdiği telgrafta yapılmasını emrettiği isteklerini kabul etmedi. Bu emirler arasında Yıldırım Orduları Grubu'nun ve İkinci Ordu Karargahı'nın başka bir karargaha bağlanması vardı. Mustafa Kemal Paşa bu duruma karşı çıkarak, Genelkurmay'dan değişikliklerin yapılabilmesi için yerine Genelkurmay'ın görüşlerine uygun birisinin komutaya getirilmesini istedi (Onar, 1995, s. 21-22; Türkmen, 2000a, s.408).

Bu isteğin asıl sebebi, Mustafa Kemal Paşa'nın olaylara karşı bakışıyla, Genelkurmay'ın farklı duruşuydu. Mustafa Kemal Paşa işgallere karşı gelinmesi ve direnilmesi düşüncesinde iken, buna karşılık İstanbul, işgalcilere karşı hoşgörülü olmanın Barış Konferansında Osmanlı'nın lehine bazı çıkarlar sağlayabileceği görüşündeydi.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa ile şiddetli bir telgraf tartışmasına giren Ahmet İzzet Paşa gelişmelerden endişe duyarak, olası bir problemi önlemek için, Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grubu Karargahı ile VII. Orduyu, 7 Kasım 1918'de lağvetti ve bu gruptaki 3. Kolorduyu mütareke konuş yeri olan Sivas'a gönderdi. Yıldırım Orduları Grup Komutanı Mustafa Kemal Paşa'da Genelkurmay emrine alındığından, ordular grubu ve bölge, II. Ordu Komutanı Nihat (Anılmış) Paşa'ya bırakıldı (Türkmen, 2000b, s. 623-624).

İskenderun'un Teslimi

Osmanlı Hükümeti'nin enerjisi tükenmiş ve sadece durumu idare etmekten ibaret bir siyasetle her yaptığı hamlede, Mondros Ateşkes şartlarını ihlal etmemeye çalışıyordu. Artık İskenderun limanına hakim olmak isteyen İngiltere'ye karşı daha fazla direnç gösteremedi.

İngilizler, Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerini teyit eden, İskenderun'un teslimi hakkındaki isteklerini nihayet bildirdiler. İngilizler ve Fransızlar, Rauf (Orbay) Bey'in imzaladığı Mondros Ateşkes şartlarını ihlal etmeye başlamışlardı. Ahmet İzzet Paşa, 8 Kasım 1918'de, Mustafa Kemal Paşa'ya: "*Şehri teslim teklifine hak ve salahiyetleri yoksa da, İskenderun şehri için Mütareke feshedilemeyeceğinden, müracaat halinde şehrin tahliye (boşaltılması) ve teslim edilmesini*" emretti. Mustafa Kemal Paşa, 8 Kasım 1918'de İskenderun'un boşaltılmasıyla ilgili, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'dan aldığı emri, 15 ve 20. Kolordularla, 41. Tümen ve Adana vilayetine tebliğ etti (Kemal, 2010, s.383).

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün çabalarına ve karşı çıkmasına rağmen, İskenderun'un teslimine ister istemez uymak zorunda kaldı. Bu teslimin doğurabileceği sonuçları da Ahmet İzzet Paşa'ya, 8 Kasım 1918 tarihli telgrafıyla bildirdi. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Mondros Ateşkesi hiçbir şekilde Osmanlı Devleti'nin korunmasını ve geleceğini sağlayıcı nitelikte değildi. Anlaşmanın açık olmayan maddeleri ise netleştirilmeliydi. Ona göre, eğer bu güne kadar İngilizlerin isteklerine karşı takınılan tavır devam ettirilirse, bugün Payas (Yakacık)-Kilis çizgisine kadar olan yeri isteyen İngilizlerin, yarın Toroslara kadar olan Kilikya (Adana Mersin) bölgesini ve daha ileride de Konya-İzmir doğrultusunun işgali önerisinin birbirini takip edeceği söyler. Hatta Mustafa Kemal Paşa bundan da daha karamsar bir tablo çizerek, İngilizlerin bu gidişle orduyu idare etmek ve Osmanlı yönetimini belirlemek teklifinin bile uzak olmadığını belirtir. Mustafa Kemal Paşa tespitlerini Ahmet İzzet Paşa'yla paylaşırken devletin güçsüzlüğünün ölçüsünü bildiğini söylese de, devletin buna rağmen yapmak zorunda olduğu özverinin ölçüsünü saptamak ve sınırlamak gerektiğinin altını çizer (Onar, 1995, s. 27).

Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin niyetlerinin farkında olarak bazı uygulamalara karşı çıksa da yapabilecekleri sınırlıdır. Onun için Ahmet İzzet Paşa'nın 8 Kasım 1918 tarihli İskenderun'un İngilizlere teslimini emreden buyruğuna uymak zorunda kalacaktır. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul nezdinde yaptığı bütün girişimler İskenderun'un İngilizlere teslimini önleyemedi. 9 Kasım 1918 tarihinde İskenderun, İngilizlerin on-on beş kişilik birliğince işgal edildi (Onar, 1995, s.29). İskenderun'un teslimi ile ilgili bir protokol yapıldı. Bu protokolün içeriğini 10 Kasım 1918 tarihinde Mustafa Kemal Paşa Genelkurmay'a bildirdi. Protokole göre, İskenderun ve çevresi 9.11.1918 tarihinde Osmanlı ordusundan alınacak, bütün birlikler Sarıseki'nin kuzeyine geçecek, 10.11.1918 tarihinden başlayarak güney ve doğu Amanos Dağları ile batı ve kuzeyde İskenderun Körfezi Payas'a kadar uzanan yerlerdeki Osmanlı birlikleri buraları boşaltacak, İskenderun bölgesinde kalmış askeri güçlerle, polis, İlçe ve liman memurları yerlerinde kalacaklardı (Onar, 1995, s. 30-31).

İşgale Karşı Direniş ve Tayfur Sökmen'in Faaliyetleri

Davanın Başlangıcı

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen ardından başlayan ve anlaşmanın 7. maddesine dayanan işgaller, önce Kasım ayında İskenderun'da başladı. Türk Ordusunun bölgeden çekilmesiyle birlikte Aralık ayında Dört Yol, Mersin-Tarsus ve Adana sonra da Torosların işgaline kadar uzadı. 1919 yılına gelindiğinde bütün Çukurova, Fransız işgali altına girdi (Seyfeli, 1998, s. 71).

İskenderun'un İngilizlere teslimiyle ilgili Ahmet İzzet Paşa'nın 8.11.1918 tarihli emriyle ve bu bölgede bulunan 41. Fırkanın çekilmesiyle İskenderun'a 9 Kasım 1918 tarihinde önce İngiliz birlikleri girse de, çok durmadan çekildiler. Sonra 10 Kasım 1918 günü Fransızlar İskenderun'a asker çıkardı. Sayıca az olan ve öncü birlik niteliğini taşıyan ilk Fransız işgal kuvvetlerinin arkası 14 Kasım'da gelecekti. Fransızlar ilk olarak İskenderun limanının kontrolünü ele alarak, buradan sürekli asker çıkaracak ve Adana ile Halep dolaylarına sevk edecekti (Hatiboğlu, 2012, s. 13).

Mustafa Kemal Paşa'nın İskenderun'un işgali karşısında gösterdiği tepkiyi Tayfur Bey anlatırken:

Filistin'den, Halep'e, Halep'ten, Antep yolu ile Adana'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, anlaşmanın tersine İskenderun Sancağının, (Hatay'ın) işgalini öğrenince Suriye'de bulunan müttefik orduları kumandanı Mareşal Allenby'e protesto telgrafi çektiği gibi, Harbiye nezaretine de yazmıştır. Bu suretle, (HATAY) davasına aziz Atatürk, daha o tarihte el koymuştur (Sökmen, 1992, s. 20-21).

diyerek, davanın başlangıcını o güne dayandırır.

Tayfur Bey'i umutlandıran bu el koyuş uzun zaman alacak, zira vatanın içinde bulunduğu zorluklar ve işgali düşünüldüğünde İskenderun-Antakya (Hatay) davasını halletmek o kadar da kolay olmayacaktı. Öncelik üzerinde direnilecek vatan toprağını elde tutabilmekteydi. Durum bu olsa da, ülkenin içinde bulunduğu umutsuzluğu Tayfur Bey gibi umuda dönüştürmeye çalışan vatansaverler, düzenli düzensiz direnişin ilk adımlarını İskenderun-Antakya (Hatay)'da atacaktı. Bu durum işgal sonrası denetimi sağlamaya çalışan Fransa'nın işini zorlaştıracaktı.

Bu zorluğu aşabilmek için Fransa, işgal sonrası Albay De Piepape vasıtasıyla işgal yönetiminde görev yapacaklara yönelik hazırlanan talimatnamede yerel halka *daha sonra geniş bir özerklikten yararlanacakları duygusunun verilmesini* istiyordu. Bu istek gelebilecek tepkileri hafifletmek içindi. Fransa işgal yönetimini de belirliyordu. Buna göre İskenderun kaymakamlığına ve belediye başkanlığına Hıristiyan olan Jozef Makzume'yi, Antakya kaymakamlığına ise Yahya Zade Adalı Hacı Mehmet Efendi'yi¹² atıyordu. (Ada, 2005, s. 29). Antakya'da yapılan bu görevlendirme Fransa'nın Arap eşraf üzerinde menfaat çatışmaları yaratarak kontrollerini kolaylaştırmak amacıyla ve bunda da kısmî olarak başarılı olmuşlardı. Fransızlar bu atamaları eşrafın tepkilerine ve kendilerine sağladıkları menfaatlere göre sürekli değiştirerek, eşraf arasındaki dengeyi de rekabeti de buna göre ayarladılar.

Fransız İşgal Yöntemlerine Karşı Teşkilatlanma ve Direniş

Fransa işgal bölgelerini kontrol edebilmek ve halk içinde dengeleri kendi lehine çevirebilmek için değişik yöntemler denerken, Türk tarafında da artık Fransız işgaline ve Arap çete hareketlerine karşı ilk fiili duruş başladı. Bu karşı duruşun en önemli sebeplerinden birisi de, Fransız işgal askerlerinin içinde Ermenilerden oluşan bir birliğin olmasıydı. Bu birliğin varlığından güç alan Dört Yol'da tehcir sırasında yerleştirilmiş¹³ Ermeniler, taşkınlık yapmaya başlamışlardı. Bu durum işgallere karşı ilk silahlı direnişinde burada başlamasına sebep olacaktı¹⁴ (Ada, 2005, s. 29-30).

¹² Nuri Aydın Konuralp kitabında Adalı Hacı Mehmet Efendi'den bahsederken şöyle der: "*Arapçı eşraf içinde en çok Fransızlara sadakat gösteren bu zat idi. ...servet sahibi olmak istiyordu. İşte bu zatın Fransızlara karşı sadakati bundan ötürü idi. Fransızlar da bu zatı el altında bulundurarak diğer Arapçıların hareketlerini günü gününe haber almak ihtiyacında idiler. Bunu da ancak Adalı Hacı Mehmet Efendi vasıtasıyla yapabiliyorlardı. O, herkesin sakalına göre tarak vermenin ustası idi.*" Bkz.: N. A. Konuralp (1970). *Hatay, Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, (A. Konuralp Yay. Haz.), İskenderun, s. 15. Anlaşıyor ki, Adalı Hacı Mehmet tiplemesi, Fransız işgal politikasının da karşılığıydı.

¹³ "*Birinci Dünya Savaşı sırasında Dört Yol'dan Suriye'ye çok sayıda Ermeni göç ettirilmişti. Savaşın Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlanmasından hemen sonra, Fransızlar bu göç ettirilmiş Ermenileri yeniden Dört Yol'a yerleştirdiler. Kısa bir müddet sonra Dört Yol'daki Ermenilerin nüfusu 12.000 kişiyi aşmıştı.*" S. Hatiboğlu (1988) "Fransız İşgali Sırasında Çukurova'da Ermeni Mezalimi (1918-1922)-II", *Türk Yurdu*, s. 40.

¹⁴ Dört Yol'daki Ermeni olayları için bkz.: Konuralp, a.g.e., A. Melek (1966), *Hatay Nasıl Kurtuldu*; M. Tekin (1986). *Milli Mücadele'nin İlk Kurşunu ve Dört Yol'da Kara Hasan Paşa*; K. Arslan (2008), *Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dört Yol*; A. Halaçoğlu-M. Öztürk (1995). *Hatay'ın Anavatan'a Katılmasında Dört Yol'un Yeri ve Önemi, 1938 Suriye Olayları ve Halil İbrahim Efendi'nin Faaliyetleri*; S. Hatiboğlu (1992). "Milli Mücadele'de Dört Yol ve İlk Kurşun", *Sosyal Bilimlerde Araştırma*,1(5); E. Seyfeli (1996). "Milli Mücadele'nin İlk Kurşunu", *AAMD*, 12(34); Y. Demir (2007). "Fransız İşgalinden Sonra Antakya ve Civarına Ermenilerin Yerleştirilmesi"

Dörtyol'un 11 Aralık 1918 tarihinde Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle birlikte Ermeniler, Fransız kuvvetlerinden de destek alarak, Türkleri yıldırım için kasaba ve köylerde zulüm ve işkence yapmaya başladılar (Umar, 2003, s. 13). İşte bu durum, güneyde Fransız-Ermeni işbirliği neticesi olarak ortaya çıkacak ve böylece, Ermeni mezalimi şiddetini arttıran devam ettirecekti. Bunun sonucu olarak bölgedeki Türkler ile Fransız ve Ermeniler arasında şiddetli çarpışmalar görülecekti (Hatiboğlu, 1998, s.40).

Bu çarpışmaların ilki, Dörtyol ve çevre köylerden gelen halkın Özerli'de toplanarak, 19 Aralık 1918'de Fransız birliğine saldırmasıyla başladı. Bu saldırı bir baskın niteliğindedi ve gelecek çatışmalarında habercisiydi. Zira bu baskını Dörtyol-Hassa hattında başka çatışmalar da izleyecekti. Artık işgale karşı Dörtyol'da başlayan direniş Antakya'yı da sarmış, orada da teşkilatlanma başlamıştı. (Ada, 2005, s. 30).

Antakya'daki bu teşkilatlanmanın ilk öncülerinden birisi de Tayfur Bey'di. Tayfur Bey, Fransız idaresini kabul etmeyip, ilk fırsatta diğer akraba ve aşiret ileri gelenlerini bir araya getirerek mücadeleye başladı. Bu bir araya gelişi Hatay davasının başlangıcı olarak kabul eden Tayfur Bey, kendi akraba ve aşiretlerinin birleşmesini diğer aile ve aşiretlerinde bir araya gelmelerine öncü olduğunu, bu durumunda İskenderun-Antakya bölgesinde de mücadele ruhunu doğurduğunu söyler. Hatta Tayfur Bey, Reyhaniye'deki kendi akrabaları ve aşiretleri arasındaki bu birlik ve beraberliğin "*Hatay*" davasında Arapçuların dışında bütün İskenderun-Antakya bölgesi ve havalisini birleştirdiğinin de altını çizer (Sökmen, 1992, s. 22).

Bu davanın devamı için sürekli toplantılar yapılıyor ve neler yapılabileceği konusunda çareler aranıyordu. Bu çare arayışlarından biride Kodağı'ye köyünde Tayfur Bey, akrabaları ve Reyhanlı'nın ileri gelenleriyle¹⁵ oldu. Toplantıda genel durum hakkında uzun bir görüşme yapıldı. Bu görüşme sonunda, Fransız idaresinin kabul edilmeyeceği, fakat mücadeleye karar verilmiş olmasına rağmen sığınacak ve yardım görecektir bir imkân bulunana kadar da harekete geçilmemesi kararı alındı (Sökmen, 1992, s. 22-24).

Bu yardımın kendiliğinden gelmeyeceği kesindi. Bir çıkar yol bulunmalıydı. O çıkar yolu Tayfur Bey İngiliz işgalindeki Antep'te arayacaktı.

Antep'e Mürselzade İnyet Bey ile birlikte giden Tayfur Bey, burada mutasarrıf Ahmet Bey, Dai Ahmet Ağa ve diğer eşrafla konuşarak hem onlara kendi planlarını anlatmış hem de yardım istemişti. Fakat beklenen karşılık bulunamadı. Bunun üzerine Tayfur Bey ve beraberindeki heyet Reyhaniye'ye geri döndü (Sökmen, 1992, s. 24).

Destek ve yardıma karşılık bulamayan Hatay'daki direnişçiler¹⁶ buna rağmen çok geçmeden Harim Kalesindeki Fransız güçlerine saldırdılar. Baskın niteliğindeki bu ilk saldırı, uzun sürmesine rağmen sonuç alınamadı. Belki silahla alınamayan bu sonuç, Fransızları susuz bırakarak elde edilebilir ve teslimine zorlayabilirdi. Bunun için kalenin su kuyularını tahrip etmek gerekiyordu. Harekete geçilse de Fransızların üstün ateşi karşısında daha fazla dayanamadılar ve birkaç kişi yaralanarak geri çekilmek zorunda kaldılar (Sökmen, 1992, s. 25).

Saldırı başarısız olsa da, yapılan bu ilk hareket, Fransızları endişelendirmeye yetmişti. Zira Fransızlar şunu anladılar ki, bölgeye yerleşmeleri sandıkları kadar kolay olmayacaktı. Tayfur Bey ve arkadaşları daha sonra birleşmek üzere ayrıldılar.

Yönelik Faaliyetler", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*; (9); K. Çelik (1988). Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dörtyol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu", *AAMD 14*(41).

¹⁵ Toplantıya katılanlar ve görüşülen konular hakkında bkz.: Bkz; Sökmen *a.g.e.*, s. 24.

¹⁶ "*Tayfur Bey, Mürselzade Ahmet Bey, Kürtdağı ve Gavur Dağı çeteleri Maho ve arkadaşları, Amik'ten Faruk Cengiz, Mehmet Şahin ve arkadaşları.*" Sökmen; *a.g.e.*, s. 25

Milli Mücadele'nin Bölgeye Verdiği Umud

Bölgedeki bu kurtuluş çabaları gücü nispetinde umutsuz gibi görünse de, ana vatanın kurtulması için yapılan Erzurum ve Sivas Kongreleri bölge için umut olmuştur. Zira Tayfur Bey bu dönemden bahsederken şöyle diyecekti: “*Erzurum, Sivas kongrelerinin yapılması ve nihayet Ankara’da Kuvay-i Milliye hükümeti, bizim gibi işgale uğrayıp ta ümitsiz ve karanlıklar içerisinde çırpananlara büyük ümit ve cesaret vermişti.*” (Sökmen, 1992, s. 25).

Tayfur Bey’e bu ümit ve cesareti veren, Sivas Kongresi’nin 11 Eylül’de yayımlanan “*Umumi Kongre Beyannamesi*”nin birinci maddesi olduğu söylenebilir. Zira bu maddenin hükmü ile Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı zamanki sınırların milli sınır kabul edilmesi, İskenderun Sancağı ve havalisini de bu sınırlar içine dahil ediyordu. Aynı beyannamenin altıncı maddesi de bu bölgenin milli sınırlar içinde olduğunu daha da netleştiriyordu (TBMM, 1993, s. 48). Bu netlik bölgenin direniş gücünü arttırdı. Zaten bölgenin işgali Mondros’un imza tarihinden bir hafta sonra idi. Bu durumda Sivas Kongresi, İskenderun-Antakya bölgesinin milli sınırlar içinde kaldığını kabul edilmiş oluyordu.

Aynı zamanda bu beyannamenin en önemli taraflarından birisi de, silahlı milli teşkilat kurulması için bazı direktifleri ihtiva ediyor olmasıydı. Düşmanla mücadele içinde olan bölgelerde sabit ve seyyar silahlı kuvvetlerin nasıl teşkil ve idare edileceği, nasıl silahlandırılacağı, giydirileceği gibi durumlar açıklanıyordu. Ayrıca milli teşkilatla ordu arasındaki irtibatın Heyet-i Temsiliye tarafından sağlanacağı bildiriliyordu (Atatürk, 1989, s. 1653-1657).

Yukarıdaki maddeler dahil, diğer hükümler değerlendirildiği zaman, Sivas Kongresi’nin, Milli Mücadele hareketi için bir dönüm noktası olduğu görülecektir. Kongre, Türk milli birliğini sağlamada dayanak noktası olmuştu. Milli cemiyetlerin birleştirilmesi ve Heyet-i Temsiliye, yeni Türk devletinin müjdecisi gibiydi. Milli Mücadele hareketini yürütenler, seslerini bu kongre ile daha etkili biçimde duyurabilmişlerdi. Ayrıca bu kongre, Damat Ferit Hükümeti’nin düşmesine yol açarken, yeni seçimlere gidilerek “*Misak-ı Milli*” kararının alınmasını sağlayacak Meclis-i Mebusan’ın açılması sonucunu da getirecekti (Kasalak, 1992, s. 211).

Kısaca, Anadolu’da işgallere karşı oluşan direniş, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle daha teşkilatlı bir duruma gelmişti. Bu durum İngiltere ve Fransa’yı çoktan endişelendirmeye başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa hedefi çoktan belirlemiş, “*Ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak*” (Atatürk, 1989, s. 19) için bütün ulusal güçleri harekete geçirmişti. Harekete geçen bu ulusal güçler, İstanbul Hükümeti ile barış görüşmeleri yapan İngiliz ve Fransızları tedirgin etmeye başlamıştı. Onun için bu devletler, kendilerine karşı silahlı direnişe geçen, milli egemenliğe dayalı bağımsızlığı hedefleyen bu hareketi dikkate almak zorunda kalacaklardı (Ada, 2005, s. 30).

Bu dikkate alışı bir diğer sebebi de, Mustafa Kemal Paşa’nın Suriye ve Irak’daki Araplar üzerinde etkisini artırmasıydı. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası İngiltere ve Fransa, Osmanlı egemenliğinde yaşayan Arapların bağımsız milli hükümetler kurmalarına izin verdiklerini açıkladı. Arapları umutlandıran bu açıklamadan sonra, 18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı’nda, İtilaf Devletleri Arapların isteklerini dikkate almadılar. Bunun üzerine Suriye ve Irak’taki Araplar İngiltere ve Fransa aleyhine tavır almaya başladılar (Umar, 2010, s. 446).

Alınan bu tavır Arapları, İngiliz ve Fransızlardan uzaklaştırırken, yönlerini Anadolu’ya çevirmiş ve Türklerle anlaşma isteği belirlemişti. Bir kısım Müslümanlar kendi bağımsızlıklarını istemişler fakat bir tarafıyla da Osmanlı’ya bağlı kalmayı arzulamışlardı. Özellikle Suriyeli bazı kesimlerde böyle bir istek mevcut idi. Bu isteği Mustafa Kemal Paşa

ile irtibata geçen, Emir Faysal'ın özel temsilcisi dile getirmişti. Bu temsilcinin maddi ve manevi talepleri karşısında Mustafa Kemal Paşa, “*Kaynaklarımızı milli sınırlarımız dışında israf edemeyiz*” diyerek reddetmiş fakat Suriye'nin sömürgeci güçlere karşı bağımsızlığını desteklediğini söylemişti (TBMM GCZ, 1920, s. 2-3).

Bu talepler reddedilmiş olsa da, Mustafa Kemal Paşa'ya göre Türklerin, Suriye'de etkili olduklarının elden geldiğince fiilen kanıtlanabilmesi ile sağlanabilecek siyasal çıkarlar büyük olacaktı. Bundan beklenen fayda ise, Fransızları Suriye'de uğraştırarak, iki cephe arasında bırakmak ve Fransız işgalindeki bölgelerde rahatça düşmana karşı mücadele verebilmektir. Sonuçta bu siyasetin etkisi görülmüş, Suriye'de Fransızlara karşı devam eden Arap mücadelesi neticesinde Fransızlar, Güney Anadolu bölgemizde işgal ettikleri bölgelere yeterince asker gönderememişlerdi (Yavuz, 1994, s. 52).

Şunu söyleyebiliriz ki, 1919 yılı sonlarında, İngiltere ve Fransa'nın planlarının istedikleri gibi gitmemesinde Mustafa Kemal Paşa'nın önemli bir rolü vardı. Bu durum karşısında, her geçen gün endişelenen Fransızlar, bir an önce çözüm bulmaya çalışıyordu. Milli Mücadelenin Anadolu hareketinin bu kadar güç kazanması, Arap dünyası üzerinde etkisini artırması, bu endişenin yersiz olmadığını gösteriyordu.

İskenderun-Antakya Bölgesi: Misak-ı Milli'ye Dahil miyiz, Değil miyiz?

Misak-ı Milli, Milli Mücadele'nin hedefini ortaya koymuş, milli ve bölünmez Türk vatanının sınırlarını çizmişti. Bu sınırların belirlenmesinde ölçü olarak Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde Türk ordusunun sahip olduğu sınırlar kabul edildi. Sınırlar belirlendikten sonra mücadelenin şeklide netleşiyordu.

Milli Mücadele'nin nasıl bir yol haritası izleyeceğini Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya geldiğinin bir sonraki günü 28 Aralık 1919'da şehrin ileri gelenlerine yaptığı uzun bir konuşmada ortaya koydu. Benimsenmesi ve sağlanması gereken sınırları da çizerek, bu sınırların çizdiği vatandan hiçbir taviz verilmeyeceğini belirtti. Buna göre Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imza edildiği tarihteki, Türk ordusunun kontrolü altında bulunan yerleri, sınır olarak kabul etti. Bu sınır: “*İskenderun Körfezi güneyinden, Antakya'da Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus Köprüsü güneyinde Fırat ırmağına kavuşur. Oradan Deyrizor'a iner; sonra doğuyu uzatılarak Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi içerir*” şekilde ifade etti (Atatürk, 1989, s. 1735).

Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 tarihinde açıldı. Temsil Heyeti'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu meclisten umutları vardı. Zira Osmanlı Mebusan Meclisi'ne giden milletvekilleri ile Ankara'da yapılan görüşmelerde, Mecliste izlenecek yol belirlendi. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta anlattığı gibi, milletvekilleri arasında huzursuzluk ve tutarsızlık görünüyordu. Bu duruma bağlı olarak, Ankara toplantılarında yapılması gerekenlere tam uyulmadığı görüldü (Atatürk, 1989, s. 483). Buna rağmen, Misak-ı Milli'nin görüşülmesine gelindiğinde mecliste bir toparlanma oldu. Nihayetinde komisyondaki görüşmelerden sonra Misak-ı Milli, Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920 tarihinde gizli bir toplantıda kabul edildi.

Böylece kurtarılacak vatan sınırları belli oldu. Fakat bu sınırların netliği konusunda tereddütler vardı. Bu tereddüdün temel sebebi de, Mondros Ateşkesi Antlaşması'nın imzalandığı zaman hangi bölgenin işgal altında olduğu hangi bölgenin olmadığı noktasındaydı.

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi'nde Fransa ile yapılacak anlaşmanın görüşmeleri sırasında sınır konusundaki tartışmaları netleştirmek ihtiyacı duymuştu. Mecliste yaptığı konuşmada, en çok düşünülecek ve tetkik edilecek meselenin sınır meselesi olduğuna vurgu yapar. Sınırlar düşünülürken “*Misak-ı Milli'ye mutabık mıdır?*” önce bunun tetkik

edilmesi gerektiğini söyler. Bu uygunluğun ölçüsünü de Misak-ı Milli'nin sınırla alakalı maddesi olan birinci maddeye¹⁷ dayandırır (TBMM GCZ, 1921b, s. 354).

Bu maddeye dayanarak “*Hattı mütareke*” var mıdır, yok mudur tartışmalarına Mustafa Kemal Paşa verdiği cevapla, böyle bir hat çizgisinin olmadığını ortaya koyar. Bu durumu daha da detaylandırmak için, Harbiye Nazırı İzzet Paşa'ya böyle bir hattın varlığını sorduğunda: “*Binaenaleyh çizilmiş, tespit olunmuş, kağıda geçmiş hiçbir mütareke hududu yoktur.*” (Onar, 1995, s. 9) cevabını aldığını aktarır. Sonrasında ise Mustafa Kemal Paşa kafasındaki sınırı şu şekilde ifade eder:

Yalnız biz Erzurum Kongresini yaparken Anavatanı düşünerek bir hudud olmak lazım gelir. O zaman dedik ki, hakim bulunduğumuz hat bizim hududumuzdur. Bu noktayı nazardan, İskenderun üzerinden Şarka doğru uzanan yerlerde benim kuvvetlerimin süngüsünün hakim olduğu hattı ben pekala bilirim (TBMM GCZ, 1921b, s. 354).

Mustafa Kemal Paşa konuşmasına devam ederken, Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey: “*İskenderun mıntikasında kesif bir Türk var mıdır? Bizim hududu millimiz olacaktır.*” sorusuna verdiği cevap “*Bu hudud Misak-ı Millimize münafi değildir. Misak-ı Millimizde muayyen ve müsbet bir hat yoktur.*” olmuştur. Bu da bize gösteriyor ki, Misak-ı Milli'nin belirlediği sınırlar, her ne kadar tespit edilmemiş olsa da, bu sınırları belirleyecek olanı Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında ortaya koyarak şöyle diyecekti: “*Kuvvet ve Kudretimizde tesbit edeceğimiz hat hattı hudud olacaktır*” (TBMM GCZ, 1921b, s. 355). Mustafa Kemal Paşa, hat çizgisini kafasında belirlemiş, bu hattın kesinliğini de kuvvet ve kudrete dayandırmıştı.

İskenderun-Antakya bölgesinin durumu konusunda ise Mustafa Kemal Paşa aynı konuşmasında, Mütareke'nin imzalandığı zaman İskenderun'da Türk kuvvetlerinin olduğunu, İngiliz ve Fransızların bu kuvvetleri oradan çıkartmak istediklerini, bu durumda gerçekleşmesi ile çoğunluğu Türk olan bu bölgenin Misak-ı Milli'ye uygun olmamasına rağmen terkedilmek zorunda bırakıldığını söyler. Mustafa Kemal Paşa yaptığı bu tespite rağmen, bu bölgenin Misak-ı Milli'ye dahil olup olmadığı konusunda net bir tavır takınmaktan çekinir (TBMM GCZ, 1921b, s. 355). Bunun sebebi, o dönemde Fransa ile yapılan görüşmelerin etkisi olarak düşünülebilir. Ama gerçekte Mustafa Kemal Paşa'nın kafasındaki düşünce hiçbir zaman bu bölgeyi Misak-ı Milli'nin dışında bırakmak olmadı. Zira bu düşünceyi İskenderun-Antakya bölgesi direnişçilerinin, “*Biz Misak-ı Milli sınırlarına dahil miyiz, değil miyiz?*” sorularına buldukları yanıtta görmek mümkündür.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra Anadolu hareketinin daha teşkilatlı bir şekilde işgallere karşı durması, İskenderun-Antakya bölgesindeki direnişe de yansdı. Tayfur Bey, akrabaları ve aşiret ağaları sık sık toplanıp durum değerlendirmesi yapsalar da, halledemedikleri en önemli sorunlardan biri İskenderun-Antakya bölgesinin Misak-ı Milli sınırlarına dahil olup olmadığı konusuydu. Bu durumun netleştirilmesi için Tayfur Bey Antep'teki Müdafai Hukuk Cemiyeti yöneticileri ile görüşmek üzere akrabaları tarafından vazifelendirildi. Tayfur Bey, 1920 Mayıs sonunda Antep'e hareket etti. Burada görüştüğü yöneticiler durumdan haberdar olmadıklarını beyanla, eğer isterlerse bu durumu telgrafla Ankara'ya sorabileceklerini söylerler. Bunun üzerine Tayfur Bey, 29 Mayıs 1920'de Mustafa

¹⁷ Bu madde şöyledir: “*Osmanlı Devletinin, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu, 30 Ekim 1918 günkü Silah Bırakışımı(Mondros Mütarekesi) yapıldığı sırada, düşman Ordularının işgali altında kalan kesimlerinin (o sırada Hatay ve Musul bölgesi Türk egemenliği altında idi) geleceğinin, halklarının serbestçe açıklayacakları oy uyarınca belirlenmesi gerekir; sözkonusu Silah Bırakışımı çizgisi içinde, din, soy ve amaç birliği bakımından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı-İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun, hiçbir nedenle, birbirinden ayrılamayacak bir bütündür.*”. Soysal, a.g.e., s. 15-16.

Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek durumu sorar fakat bir cevap alamaz. 31 Mayıs'ta tekrar bir telgraf daha çekmiş ve telgrafında: “.....çevremiz, Kuvay-i Milliye'nin kudretli ve koruyucu kanadının gölgesi dışında görülüp ona sahip çıkılmayacaksa,Osmanlı Bayraklarının bulunduğu mahalle hicrete amadeyiz.” demişti. Cevap, Mustafa Kemal Paşa adına Miralay Recep Bey'den geldi. Cevapta, İskenderun-Antakya bölgesinin Misak-ı Milli hudutları içinde olduğunu, Maraş'ta bulunan İkinci Kolordu ile temas edilmesi gerektiğini bildirdi. Tayfur Bey bu cevabı aldıktan sonra Reyhaniye'ye dönerek, durumu akraba ve arkadaşlarına anlattı. Bu durum karşısında, mücadele içinde olanların maneviyatları daha da yükseldi (Konuralp, 1970, s. 62-63; Sökmen, 1992, s. 32-35).

Misak-ı Milli dahilinde sayılan İskenderun-Antakya bölgesi artık daha umutlu bir mücadelenin içine girdi. Bu umut, silahlı mücadelenin büyük bir hız kazanmasına da sebep oldu.

Amik Silahlı Mücadelesinde Tayfur (Sökmen) Bey (1920-1921)

İskenderun-Antakya bölgesinde silahlı mücadelenin tekrar başlaması, yeni bir dönemin de başlangıcı niteliğindedir. Zira bu bölgenin silahlı mücadelesinde iki dönem göze çarpar. Bunlardan ilki Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan 1920 yazına kadar olan dönemdir. Bu dönemde Türkler, Araplar ve Fransızlar vardı. Fransızlar bu bölgede hâkimiyet sağlama peşindeyken, Araplarda bir devlet kurup kendi varlıklarını ortaya koymaya çalışmaktaydı. Türkler ise, yenilgiyle çıkılan savaşın ağırlığıyla, yeniden dirilişin suskunluğunu yaşıyordu. Fakat Anadolu'da yanan bağımsızlık ateşi İskenderun-Antakya bölgesini de içine almış ve mücadele gücü artmıştı. İkinci silahlı mücadele dönemi diyebileceğimiz 1920'nin ikinci yarısı, Türk-Fransız mücadelesine sahne olacaktı. Zira Fransa'nın Temmuz 1920'de Halep'e girmesi ve Faysal Arap Hükümeti'ni ortadan kaldırması durumu değiştirmişti.

Bölgede bunlar yaşanırken, Vatan sınırlarını belirleyen Misak-ı Milli kabul edilmiş, kurtarılacak vatan toprağı belli olmuştu. Bu vatan toprağı içerisinde İskenderun-Antakya bölgesi de vardı. Artık işgalci güçlere karşı daha dirayetli ve güçlü bir şekilde karşı durmak gerekliydi. Bunun yolu da silahtan geçiyordu.

Bu durumun farkında olan Tayfur Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emir karşısında heyecanlanmıştı. Emir, Maraş'ta teşekkül eden İkinci Kolordu Kumandanlığı ile temas edilmesini söylüyordu. Bu Tayfur Bey'in Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı ilk emirdi. Bu emir esaretin zincirlerini kırarak ve bölge Türklüğünü harekete geçirecek en büyük adımdı.

Bir an önce harekete geçmek isteyen Tayfur Bey, akraba ve arkadaşlarına “*Maraş'ta İkinci Kolordu Kumandanları ile temasa geçip, mücadeleye karar verdiğimizizi ve nasıl hareket etmemiz lazım geldiği hakkında direktif almak için gidilmesini*” teklif etti. Kabul gören bu teklifle Maraş'a hareket edildi (Sökmen, 1992, s. 35).

Maraş yolculuğu esnasında Tayfur Bey birçok kişi ile temas kurarak, Milli Mücadeleye hizmet yolunda karşılıklı fikir alışverişinde bulundu. Maraş'a vardığında Kuvayı Milliye teşkilatı ve İkinci Kolordu erkânı ile tanıştı. İkinci Kolordu komutanı Salahattin Adil Paşa¹⁸'ya, Mustafa Kemal Paşa ile kurulan temastan ve aldığı talimattan bahsetti. Mevcut

¹⁸ “Selahattin Adil Paşa, 1902 yılında Kurmay Yüzbaşı oldu. 1905 yılında Şam'daki 5. Ordu'ya, ardından Selanik'teki 3. Ordu'ya atandı. 31 Mart İsyanı sırasında Hareket Ordusu'nda görev yaptı. Trablusgarp ve Balkan savaşlarına katıldı. 1. Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve Doğu cephelelerinde bulundu. Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal'in emrinde 12. Tümen Komutanlığını üstlendi. 1920 yılında Fransız işgal bölgesinde Kuvayı Milliye'yi yapılandırmak ve Fransız yayılmasını önlemek üzere Adana Cephesi Komutanlığına atandı. 1921 yılında Batı Cephesi'nde 2. Kolordu Komutanı olarak Sakarya Meydan Muharebesi'ne katıldı ve Paşa oldu. Daha sonra Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı görevine getirildi. TBMM tarafından İstanbul Komutanlığı görevine getirildi. Savaştan sonra Kırmızı Şeritli İstiklâl Madalyası ile taltif edildi. 23 Eylül 1923 tarihinde Mirliya rütbesindeyken kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. TBMM IX. Dönem Ankara Milletvekili seçildi. TBMM

durum hakkında bilgi veren Tayfur Bey, “*Merak etmeyin, yakında takviye için birkaç arkadaş göndereceğim.*” diyen Selahattin Adil Bey, Fransızlarla yapılacak mücadele için de kuvvet ve mühimmat vaadinde bulundu. Bu durumdan memnun kalan Tayfur Bey teşekkür ederek Reyhaniye’ye döndü (Sökmen, 1992, s. 37; Türkmen, 1937, 995-997).

Bu mücadelede kuvvet ve mühimmat sözü Maraş’tan alınmış olsa da bilinen bir gerçek vardı ki, yerel halkın mücadeleye dahil edilememesi bu mühimmatın varlığını boşa çıkarırdı. Halkın daha etkin ve teşkilatlı bir şekilde mücadeleye dahil edilmesi gerekiyordu. Bu da bir an önce bölgede Kuvayi Milliye’nin aktif hale getirilmesiyle mümkündü.

Maraş’tan döndükten kısa bir süre sonra Selahattin Adil Paşa sözünü yerine getirerek, Binbaşı Kadir, Yüzbaşı Şahin ve Teğmen Talat Beylerle az bir kuvvet gönderdi (Sökmen, 1992, s. 38). Bu belki bir nebze Fransızlarla olan mücadelede katkı sağlayabilirdi, ama yeterli değildi. Daha fazla kuvvete ihtiyaç vardı. Bunun sağlanabilmesi için yapılan toplantılarda kurulmakta olan Kuvayi Milliye’ye halkı davet etmek için mutabakata varıldı. Kırıkhan, Belen ve İskenderun çevresindeki köylere birer mektup yazılarak her tarafa postalar gönderildi. Bu teşebbüste bulunan heyet¹⁹ daha sonra karargâhı Eşmişek Yaylasına taşıyarak, alınan kararı tatbik başlandı. Bölge halkına yapılan bu teklife katılımlar arttıkça yeni bir sorun vuku buldu. O da bu kadar kuvvetin sevk ve idaresi nasıl sağlanacaktı. Bunun için tecrübeli bir kumandana ihtiyaç vardı. Heyet bu ismin Antakya ve havalisi kumandanı Yüzbaşı Asım Bey²⁰ olabileceği konusunda mutabık kaldı. Görüşmek için İnyet Bey, Süleyman ve Dedebeş Zade Hakkı beyleri görevlendirdiler. Asım Bey ile görüşen heyet onu ikna edemedi. Asım Bey’in bu davete icabet etmeme gerekçesi de, “*Maraş’ta kurulan ikinci muntika kumandalığı da bizim gibi başıbozuk bir teşkilattır. Ben vakti henüz erken buluyorum. Zamanı gelince oraya iltihakı düşüneceğim*” oldu. Bu teklifi kabul etmeyen Asım Bey’in yerine bütün kuvvetlere komuta edecek Kadri Bey oldu (Konuralp, 1970, 64-65).

Bu gelişmeler olurken Fransızlar ile çarpışmalar da devam ediyordu. Bu çarpışmalardan biri, Atik’te Apışkaya mevkinde olmuştu. Kuvayi Milliye kumandanı Binbaşı Kadir Bey’in de içinde bulunduğu birlikler Fransızların üstün kuvveti karşısında fazla tutunamadılar. Geri çekilen kuvvetler Boklukaya mevkinde Hassa’dan gelen kuvvetlerle birleşerek taktikteki Fransızlara yeniden direnmeye başladılar. Bu defa arazinin sarp ve kayalık, kuvvetlerin de eşit olması nedeniyle yenilgiye uğrayan Fransızlar birçok kayıp vererek çekilmek zorunda kaldılar. Fransızlar bu yenilgiden sonra olayın sorumlusu olarak gördükleri birçok kişiyi tutukladılar. Bunların çoğunluğu da Tayfur Bey’in akrabalarıydı. Tayfur Bey’in de yakalanması için Reyhaniye’deki çiftliğini bastılar, fakat bulamayınca çiftliği yağma ettiler (Sökmen, 1992, s. 38-39).

Tayfur Bey daha sonra Kuseyr (Altınözü)’e hareketle Büyükburç köyüne geldi. Burada, Tayfur Bey ve arkadaşları Fransızlara karşı yapılabilecekleri müzakere ederek, bir idare heyeti oluşturdular. Buradaki kuvvetlere yeni katılımlar da oluyordu. Bu katılımlarla Tayfur Bey’in emrinde yüz kişilik bir süvari birliği oldu. Fransızlara karşı daha güçlü bir duruma gelinmeye başlandı ve bunun da ilk karşılığı Derküş civarında alındı. Fransızlarla girilen çarpışmada, bir Fransız Çavuş ve üç Cezayirli asker esir edildi. Bu bölgede Fransızları

İktisat Komisyonu Başkanlığı yaptı. 7 Temmuz 1953 tarihinde milletvekilliğinden istifa etti. 26 Şubat 1961 tarihinde İstanbul’da vefat etti.” Bkz.: T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı (1972). *Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s. 117.

¹⁹ Bu heyet; “*Tayfur Bey, İnyet Bey, Kadri Bey, İnyet Bey, Dede Bey zade Hakkı, Nuri Aydın ve Cemil Beyler*”den ibaretti. Bkz., Konuralp, a.g.e., s. 64.

²⁰ “*Yüzbaşı Asım Bey Arap Hükümeti adına Suphi Bey’in desteği ile komutan olmuştu. Fakat Suphi Bey’in Halep’te Fransızlara teslim olması ve sonrasında Suriye Devlet Başkanlığına getirilmesi Asım Bey’e olan desteğini çekmesine sebep olmuştu. Bu da Asım Bey’in tepkisini çekmişti.*” Konuralp, a.g.e., s. 65; Sökmen; a.g.e., s. 38.

daha müşkül duruma düşürmenin bir yolu da ikmal yollarını vurmaktı. Fransızların en yoğun kullandıkları İskenderun-Halep-Antep yoluydu. Bu yolların sürekli Tayfur Bey kuvvetleri tarafından kesilmesi, Fransızların ikmallerini Beyrut ve Lazkiye üzerinden yapmaya zorlamıştı. Artık Tayfur Bey, Amik Ovası'nın önemli bir gücü durumuna gelmişti. İkinci Kolorduyla da bağlantısı devam eden Tayfur Bey, buradaki olayları Kolorduya rapor ederek, elde ettiği ganimetleri de Maraş'a gönderiyordu (Konuralp, 1970, s. 75; Sökmen, 1992, s. 40).

Tayfur Bey'de dahil olmak üzere Fransızlara karşı en büyük direnci gösteren Mursaloğlu ailesinden büyük rahatsızlık duyan Fransızlar, daha önce tutuklayarak İskenderun'a gönderdikleri İnyet ve Süruri Beyleri oradan Lazkiye'nin karşısındaki Arvat Adasına sürgün ettiler. Bununla da yetinmeyen Fransızlar daha önceleri Belen Kaymakamlığı görevinden ayrılarak milli kuvvetlere katılan İhsan Mursal Bey'i de gıyaben idama mahkûm ederek, büyük kuvvetlerle Amik köylerini yakarak yağma etmişlerdi (Konuralp, 1970, s. 90; Türkmen, 1939, s. 1003).

Bu arada Fransızların Kuseyr karargâhına bir baskın yapacağı istihbaratı alınmış ve bu doğrulanmıştı. Bunun üzerine hazırlık yapmak ve silah temin etmek için Tayfur Bey, yanına aldığı kuvvetleriyle 1921 yılının başında Maraş'a hareket etti. Kilis'in Kuvayi Milliye karargâhına geldikleri zaman İkinci Kolordu Kumandanı Selahattin Adil Paşa'nın Antep cephesinde olduğunu öğrenince yönünü oraya çevirdi. Burada Selahattin Adil Paşa ile görüşen Tayfur Bey, durumu anlattı ve yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Selahattin Adil Paşa, bir harekâta teşebbüs etmek üzere olduklarını, eğer başarılı olunursa bir atlı piyade taburu, makineli tüfek ve top verebileceğini söyleyerek, Tayfur Bey'in de harekâta katılmasını istedi. Yapılacak harekât, Fransızların Çobanbey tren istasyonuna gelen harp malzemelerini Antep'e ulaşmasını engellemek ve nakliye kolunu müsadere etmekte. İkizkuyu mevkinde sıkıştırılan Fransızlarla girilen mücadele de, Fransızların silah üstünlüğü netice alınmasını engellemiş ve başarısız olunmuştu. Bir olumsuz haber de Kuseyr'den geldi. Orayı da Fransızlar basmış, karargâhı dağıtarak birçok kişiyi de esir almışlardı. Bu haber üzerine Selahattin Adil Paşa, Tayfur Bey'e oraya giderek durumu yerinde görmesini ve kendisine bir rapor göndermesini istedi. Bunun üzerine Tayfur Bey Reyhaniye'ye hareket etti (Sökmen, 1992, s. 46-47).

Bu durum büyük bir moral bozukluğuna sebep oldu. Dağılan Kuvayi Milliye'yi yeniden toparlamak gerekiyordu. Bu arada Tayfur Bey, Fransızların elinde olan kardeşi İnyet Bey'i kurtarma çabasıdaydı. Bunun mümkün olabilmesi için Amcazadesi Kadir Bey'le yaptığı görüşmede, Fransızlarla temas kurulması konusunda görüş birliğine vardılar. Zira Tayfur Bey'in Fransızlarla olan mücadelesi hızlanınca, Fransızlar kardeşi İnyet Bey'i tutuklayıp Lazkiye civarındaki Arvat Adası'na göndermişlerdi. Temas için Kadir Bey İskenderun'a gitti ve Fransız General Gobo ile görüştü. Yapılan görüşmeden sonra Kadir Bey Gobo'ya "*İnyet Bey Arvat adasından getirilip tahliye edildiği takdirde Mürselzade Tayfur Bey'i size getiririm*" demişti. Tayfur Bey bunu duyunca "*Gidersem beni hapsederler, İnyet Bey'i de bırakmazlar.*" demesi üzerine Kadir Bey "*Askerlik şerefi üzerine söz verdi*" deyince Tayfur Bey İskenderun'a gitmeyi kabul etti.

General, Tayfur Bey'den mücadeleyi bırakmasını ve işleriyle meşgul olmasını istedi. Buna karşılıklı İnyet Bey'i bırakacağını söyledi. Tayfur Bey de bu teklifin tam tersini önerdi. Önce İnyet Bey serbest kalacak sonra mücadele bırakılacaktı. Bunu kabul etmeyen General'e Tayfur Bey de "*Başka şekilde yapamam*" cevabını verdi. Bunun üzerine General'in: "*İskenderun'da ve yanımda olduğunuzu unutmayın*" tehdidine karşılık, "*....benim kefilim generalin şerefi askeriyesi üzerine verdiği sözdür*" cevabını verdi. General ayağa kalkarak "*Buyurun gidebilirsiniz*" dedi ve Tayfur Bey İskenderun'dan bir sonuç alamadan ayrıldı (Sökmen, 1992, s. 48).

Kuseyr karargâhının baskın yemesi ve oradaki Kuvayi Milliye güçlerinin dağılması Fransızlar için önemliydi. Zira bütün çabalarına rağmen bir yıldır elde edemedikleri Kuseyr'e hakim olmuşlardı. Şimdi bu durumdan kurtulmak için bir yol bulunmalıydı. Bu yol da yine Maraş'tan İkinci Kolordu Komutanlığından geçiyordu. Tayfur Bey ve arkadaşları yeniden Maraş'ın yolunu tuttular.

Maraş'a varan ve Selahattin Adil Paşa ile görüşen Tayfur Bey, yaşananları ve Kuseyr olayını etraflıca anlattı. Bunun üzerine Selahattin Adil Paşa, Kuseyr baskınında kaçmak zorunda kalan Bedri Bey'in yerine Özdemir Bey'i tayin etti.²¹ Kürtdağı ve havalisi Kuvayi Milliye komutanlığına da Tayfur Bey'i görevlendirdi (Sökmen, 1992, s. 49).

Maraş'tan ayrılıp Kürtdağı'na hareket eden Tayfur Bey, artık Kürtdağı ve havalisi Kuvayi Milliye Komutanı idi. Bu görev, onun sorumluluğunu bir kat daha arttırdı. Görev bölgesine vardiktan sonra karargâh kurmadan seyyar hareket etmeye başladı ve her geçen gün daha da güçlendi.

Bu güçlenmenin ilk karşılığı Yeniköy'de Fransızlarla yaşanan çatışmada görüldü. Tayfur Bey'e gelen bir haberde Fransızların Hamam'daki kuvvetleri ile bir baskın yapacakları bildiriliyordu. Bunun üzerine mahiyetindeki kuvvetleri mevziye sokan Tayfur Bey, Hamam'dan gelen bir müfrezenin hücumu geçmesiyle çatışma başladı. Çatışma esnasında olumsuzluklar yaşanmış ise de, Tayfur Bey'in üstün gayretleriyle Fransızlar hayli kayıp vererek çekilmek zorunda kaldılar. Fransızların geri çekilmesiyle, buradaki baskılardan kurtulmak için Tayfur Bey, çoğunluğu akrabaları ve arkadaşlarıyla Maraş'a ikamet etmek için hareket etti. Geçici bir süre de olsa Maraş'a yerleştiler (Sökmen, 1992, s. 52-53; Türkmen, 1939, s. 1025).

Tayfur Bey, iki-üç hafta Maraş'ta kaldıktan sonra tekrar görev yerine dönse de, sonrasında gelişen olaylar yeni bir dönemin habercisiydi. Zira İkinci Kolordu Komutanlığından aldığı emirde, Kolordu'nun Sakarya Savaşı'na katılmak için hareket edeceği, Fransızlarla yapılan geçici bir ateşkesten dolayı da Fransızlara karşı yapılacak hareketin durdurulduğunu yazıyordu. Bu durumda kendilerinin de Maraş'a gitmelerinin uygun olacağı söyleniyordu. Bunun üzerine Tayfur Bey ve Kuvayi Milliye kuvvetleri Maraş'a hareket ettiler. Özdemir Bey de kendi mıntikasından geldi. İkinci bir emre kadar Maraş'ta beklemeye başladılar (Sökmen, 1992, s. 55-56).

Bu bekleme silahların bırakılmasına kadar devam edecek ve yeni bir dönemi başlatacağı. Mücadele İskenderun ve Antakya bölgesinden Ankara'ya taşınacak, savaşlar diplomatik olacaktır.

Silahlı Mücadele'den Diplomasiye, Türk-Fransız Yakınlaşması

İskenderun-Antakya bölgesinin Fransızlar tarafından işgal edilmeye başlaması ve bu işgaller karşısında bölgedeki kararlı direniş, Fransızlar açısından bölgeye hakim olmanın hiç de kolay olmayacağına sinyallerini veriyordu. 1919 yılında bölgede yaşananlar, 1920'li yılların başında Fransa'nın Milli Mücadele güçleriyle ilk resmi yakınlaşmasının da başlangıcı olacaktır.

Milli Mücadele'yi Fransa'nın ilk dikkate alışı ve ilk ciddi teması, Mustafa Kemal Paşa ile Aralık 1919'da Sivas'ta görüşen F.C. Picot vasıtasıyla olmuştu. Picot'un, Paris Konferansı'na katılmak için hareket ettiği bir zamanda, bu görüşmeyi gerçekleştirmiş olması, bölgedeki durumun Fransa'nın istediği gibi gitmediğinin bir göstergesiydi. Picot'un, Suriye ve Ermenistan Fransız Fevkalade Komiseri olarak görev yapıyor olması ve bölgeyi iyi

²¹ Özdemir Bey'in faaliyetleri için bkz.; G. Nur (2008), *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekatı*: Antakya.

tanınması görüşmeyi daha da önemli kılıyordu. Bu özel görüşmede, Mustafa Kemal Paşa, Kilikya, Urfa, Maraş, Ayntab'ın Mondros Ateşkesi'ne aykırı olarak işgal edilmesini ve buralarda Ermenilerin yaptığı zulümleri protesto etti. Bu haksız işgallerin önlenmesi için bütün maddi ve manevi gücünü kullanacağını söyledi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu söylediklerine karşılık Picot, hareketinden önce Ermeni askeri birliklerinin yeni işgal olunan bölgelerden çekilmesini emrettiğini, ayrıca Adana'da kendilerine sağlanacak ekonomik menfaatler karşılığında, Kilikya, Urfa, Maraş bölgesiyle beraber Kilikya'nın da boşaltılabileceğini, hatta bu durumun gizli kalması şartıyla, Paris Konferansı'nda diğer devletlerin işgallerini kaldırmalarına çalışacaklarını da taahhüt etti (Atatürk Araştırma Merkezi, 1991, s. 141).

Anlaşılabileceği üzere, bazı bölgelerin boşaltılması karşılığında Picot, net bir şekilde ekonomik menfaat temini istemişti. Bu da şunu gösteriyordu ki, Fransa ekonomik istekleri karşılansa bir anlaşma zemini oluşturulabilirdi. Mustafa Kemal Paşa bu istek karşısında, "...bizim için bir Kilikya bir de Türkiye meselesi gibi iki mesele yoktur. Bir mesele vardır. O da Türkiye meselesidir. Binaenaleyh bizim halline çalıştığımız mesele budur." cevabını verecekti. Mustafa Kemal Paşa, "Halline çalıştıkları meselenin vatanın tamamını ve bu vatanı yaşayan milletimizin istiklalini temin etmektir" diyerek, Fransızlarla ancak bu noktai nazardan anlaşabileceklerini bildirdi (TBMM GCZ, 1920, s. 5-6).

Fransa'nın galip devlet olarak bu kadar kısa süre içerisinde bir anlaşma zemini hazırlama çabası erken gibi görünse de, aslında gelişen olaylar Fransa'nın aleyhine işledi. Zira Suriye ve Kilikya konusunda izlediği siyaset, askeri olarak onu zor duruma soktu. Bunun yanında İngiltere'nin Ortadoğu politikası da Fransız menfaatleriyle çatışmaya başlamıştı.

Fransa bölgedeki zor durumunu düzeltmek için çaba gösterse de, olaylar hiç de onun istediği gibi gitmedi. Ekim 1919'da Picot'un yerine Suriye ve Kilikya Yüksek Komiseri olarak atanan General Gouraud, bölgede düzeni sağlamaya çalışsa da, Suriye'deki politikasını benimsemeyen Araplar da Fransızlara karşı topyekün bir silahlanma içine girdi. Kuzeyde ise Kuvayi Milliye güçleri her geçen gün daha düzenli ve teşkilatlı bir şekilde Fransız işgal güçlerini sıkıştırıyordu. Bu arada Şubat 1920'de Fransa Maraş'tan çekilmek zorunda kaldığı gibi, General Gouraud'da orduyu bir türlü istenilen sayıya ve güce ulaştıramadı. Bölgede bunlar olurken Fransız kamuoyunda da Anadolu Hareketine karşı bir sempati oluştu. Bu sempati ve bölgede gelişen olaylar General Gouraud'u Türkiye ile uzlaşmadan yana bir tavır içine soktu. Bunun somut adımı da, yardımcısı Robert de Caix'yi Mayıs 1920'de Ankara'ya ateşkes imzalamak üzere göndermesiyle oldu. 20 gün sürecek ateşkes 30 Mayıs 1920'de imza edildi. Bu iki tarafında çatışmaya bir çözüm arayışı olarak görülebilir. Fransa bu ateşkesle Faysal'a karşı direncini yükseltmeye uğraşırken, Türkiye ise Batı Cephesine kuvvet biriktirmeye çalışıyordu. İki devlet arasında küçük adımlar olarak görülen bu uzlaşmalar zamanla sorunların çözümünde önemli aşamalar olacaktı (Ada, 2005, s. 39).

Fransa, Ankara ile bu temasları kurarken, İstanbul da, İtilaf Devletleri ile Sevr Barış Antlaşması'nı 20 Ağustos 1920'de imzaladı. İmzalanan bu antlaşmayla İskenderun-Antakya bölgesi, Suriye sınırı dahilinde kalıyordu. Buna göre çizilen sınır şöyleydi: "Akdeniz kıyısında, aşağı yukarı, Karataş burnundan başlayarak Osmaniye, Bahçe, Gaziantep, Birecik, Urfa, Mardin ve Nusaybin'i epey güneyde ve Suriye topraklarında bırakan bir sınır" (Atatürk, 1989, s. 1003). Bu durum bölgenin Fransa'nın kontrolüne verildiği anlamına geliyordu. Zira antlaşmanın 97. maddesi bunu öngörüyordu. Maddede: "Bağıtlı Yüksek Taraflar, kendi başlarına yaşayacak duruma gelinceye kadar, bir mandataire'in öğütleri ve yardımı yönetimlerine yön vermek koşuluyla... Suriye ile Mezopotamya'nın bağımsız Devlet

olarak geçici tanınmaları konusunda karara varmışlardır.”²² diyerek çizilen sınırı manda idaresine dahil ediyordu.

İstanbul ile imzalanan antlaşmaya rağmen Fransa, Ankara ile teması kesmemiş, zaten Sevr de uygulanamamıştı. Bu durumun önemli bir sebebi olarak Fransa-İngiltere arasındaki görüş ayrılığı gösterilse de, diğer önemli bir sebep Ankara'nın etkin diplomatik girişimleri idi (Ada, 2005, s. 41).

Gelişen olaylar ve elde edilen başarılar Milli Mücadelecilerin ellerini güçlendiriyordu. Zira Sevr sonrası, Ermeniler'in yenilgiye uğratılması, Çerkez Ethem ayaklanmasının bastırılması, bir de I. İnönü Savaşı'nın kazanılması Büyük Millet Meclisi'nin itibarını iyice arttırdı. Bu durum Sevr'i yeniden gözden geçirmeyi gerektirecek kadar İtilaf Devletleri'ni endişelendirdi.

Milli Mücadele'de elde edilen başarılar İtilaf Devletleri'ni Sevr'i yumuşatma çabasına sokmuş ve bunun için Londra'da bir konferans toplanmasına karar vermişlerdi. Bu konferansa çağrılan Osmanlı Devleti'nin oluşturacağı heyette, Ankara'dan da temsilcilerin yer almasını istediler. Ama bu durum Ankara tarafından reddedildi. Ankara, konferansa ancak özel olarak çağrılırsa katılacağını bildirdi. Böyle de oldu. Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir heyet hazırlandı ve konferansa katıldı. Konferans 27 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında yapıldı ve olumlu bir sonuç vermedi (Atatürk, 1989, s. 771). Sonuç vermemesine rağmen bu Konferansa çağrılıncaya kadar, Ankara'nın Fransa ile Rusya'nın da İngiltere ile temas ve görüşmeleri oluyorsa da, iki taraf da bu temas ve görüşmelerin içeriklerini pek bilmiyorlardı. Ankara'nın konferansa çağrılması, hem Fransızlarla hem de İngilizlerle temas kurmasını sağlamıştı (Bayur, 1965, s. 152).

Türk Heyeti'nin Konferansa gitmesi müttefiklerin de Ankara Hükümeti'ni dolaylı da olsa tanınması anlamına geliyordu. Her ne kadar müttefiklerin niyeti Serv'i yeniden gözden geçirmek ise de, Ankara'nın hedefinde tümüyle reddettiği Serv'i yeniden görüşmek değil, Misak-ı Milli'nin anlamını onlara anlatmaktı (Ada, 2005, s. 42). Her ne kadar Ankara'nın amacı bu olsa da Bekir Sami Bey, bir takım görüşmeler yapmış hatta konferansın bitimine yakın, Fransa ile bir antlaşma dahi yapmıştı. Fakat Ankara bu antlaşmayı reddetti. Bu reddedilişin sebebini Mustafa Kemal Paşa şu sözlerle anlatacağı: “Bizim Misak-ı Milli muhteviyatıyla taban tabana zıttı. Bizim kan dökerek müdafî olduğumuz davayı asliyemizi bütün bütün ihlal eden şaraiti ihtiva ediyordu. O itilafname bizim reddettiğimiz Sevr ahidnamesini kabul ediyordu” (TBMM GCZ, 1921b, s. 351).

Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'in kendi kanaatini kullanarak, İngiltere, Fransa ve İtalya ile yapmış olduğu sözleşmeleri daha geniş bir şekilde Nutuk'ta anlatır (Atatürk, 1989, s. 787).

Bu sözleşmenin genel hükümleri dışında asıl önemli tarafı İskenderun-Antakya bölgesini ilgilendiren yanındı. Sözleşmeye göre Fransa, İskenderun-Antakya bölgesinde özel bir idari rejim kurulmasını, bölgedeki Türklere kültürlerini geliştirmeleri için haklar verilmesini ve resmi niteliğe sahip Türk dilinin kullanılması hususunda kolaylık gösterilmesini öngörüyordu.²³ Sözleşmede her ne kadar İskenderun-Antakya bölgesini Fransa'ya bırakan bir madde bulunsun da, asıl görülmesi gereken husus İskenderun-Antakya

²² “Sevr Barış Antlaşmasınının 27. Maddesi sınırları belirliyor, 97. Maddesi de manda idaresinin gerekçesini ortaya koyuyordu.” “Müttefik ve Ortak Devletlerle Türkiye Arasında 10 Ağustos 1920'de Sevres'de İmzalanan Barış Andlaşması”, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf, s. 12-29, (27.03.2017).

²³ Anlaşma maddeleri için bkz.: *Düster*, Üçüncü Tertip, C. 2, İstanbul 1929, s. 152-171; *İskenderon-Antakya Meselesi*, Ankara 1936, s. 1-4; BCA, (030.10.224.510.12) 402/456, 4 Temmuz 1938; “20 Teşrinievvel 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi”; Soysal, *a.g.e.*, s. 48-63.

bölgesinin ayrı görüşme konusu olması ve Fransa'nın Türklere kültürlerini geliştirmek için güvence vermesiydi. Bu sözleşme her iki ülke meclisleri tarafından onaylanmamış ise de, daha sonra yapılacak barış antlaşmasının bir adımı oluyor, daha önce müttefikler arasındaki çekişmeyi kopma noktasına getiriyordu (Ada, 2005, s. 43-44).

Sonuçta şunu görmekteyiz ki, Londra Konferansı ve yapılan fakat kabul görmeyen sözleşmeler, müttefiklerin Ankara'yı muhatap olarak kabul etmek zorunda kaldıklarının bir göstergesiydi. Bu muhatap alış daha sonra kendisini 1921 Ankara Antlaşması'nın imza edilmesinde gösterecekti.

Fransa ile Ankara arasında ki yakınlaşma ve antlaşmaya dair beklentiler, bölgedeki silahlı mücadeleyi durdurmuştu. Ankara'dan gelecek haberler, hareket alanının niteliğini de belirleyecekti. Bunun için beklemede kalan Tayfur Bey ve arkadaşları yeni bir durumun değerlendirmesinde idiler. O durum da, bir müddet önce hazırlanan mebusluk mazbatalarıyla seçilen mebusların Ankara'ya hareketiydi. Seçilen mebuslardan Türkmenzade Ahmet Ağa, Sadık Efendi ve Emin Arifi Bey Ankara'ya gitmek istemediler. Mürselzade İhsan ve Abdurrahman Bey'ler mazbatayı alarak 1921'in Eylül ortalarında Ankara'ya hareket ettiler (Sökmen, 1992, s. 57).

Bu arada Ankara'dan Ramazanoğlu Niyazi Bey'in Türkmenzade Ahmet Ağa vasıtasıyla gönderdiği mektupla alınan haber, bölgenin de kaderini etkileyecekti. Mektupta, Sakarya Savaşı'nın başarıyla sonuçlandığını, Fransızların, eski bakanlarından Franklin-Bouillon'u, ateşkesi antlaşma ile sona erdirmek için Ankara'ya gönderdiğini yazıyordu. Bu durum bölge için yeni bir başlangıçtı. Bu başlangıçta Fransızlarla yapılacak olası bir antlaşma da, İskenderun-Antakya bölgesinin durumunu anlatmak için Tayfur Bey ve arkadaşları 1921 Eylül sonunda Maraş'tan Ankara'ya hareket ettiler (Sökmen, 1992, s. 57-58).

Franklin-Bouillon aslında Ankara'ya ilk gelişi 9 Haziran 1921 tarihinde olmuştu. Hiçbir resmi görev üslenmediğini belirten Bouillon, Mustafa Kemal Paşa ile iki hafta süren görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'le Fevzi Paşa da bulundu. Mustafa Kemal Paşa görüşmelere temel olacak noktanın belirlenmesi gerektiğini söyleyerek, bunun Misak-ı Milli'nin kapsamı olduğu ilkesini ortaya koydu. Fakat Bouillon, böyle bir belgeden haberdar olmadıklarını, Bekir Sami Bey'in de bundan bahsetmediğini söyledi. Bunun okunup anlaşılmasından sonra görüşmelere devam etmenin daha doğru olacağından bahsetti. Görüşmelere belli bir zaman ara verildi. Geçen zamanda Misak-ı Milli ile ilgili bütün maddeler okundu ve tartışıldı. 21 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa, Bouillon'a yeni bir antlaşma taslağı önerisinde bulundu. Mustafa Kemal Paşa önerilen taslağın ve temel prensiplerin özünü şu sözlerle ifade ediyordu:

Tam bağımsızlık, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin özüdür. Bu görev, bütün ulusa ve tarihe karşı yüklenilmiştir.... Tam bağımsızlık demek, elbette siyasa, maliye, iktisat, adalet, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir. Biz, bunu sağlamadan ve elde etmeden barışa ve esenliğe erişeceğimiz kanısında değiliz (Atatürk, 1989, s. 834-835).

Bu görüşmeler sonunda Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Franklin-Bouillon ile düşüncelerde, duygularda ve tutumlarda birbirlerini anladıklarını fakat Fransa Hükümetiyle yapılacak kesin andlaşma için biraz daha zamana ihtiyaç olduğunu söylüyordu (Atatürk, 1989, s. 834-835).

Mustafa Kemal Paşa'nın yeni önerileri karşısında Fransız Hükümeti'nin görüşünü almak isteyen Franklin-Bouillon, Ankara'dan haberleşmenin güç olduğunu, Mersin ve Suriye'den daha kolay olacağını öne sürerek Temmuz 1921 başlarında Adana üzerinden Beyrut'a geçti. Bouillon'un Paris'ten önce Beyrut'a gitmesinin nedeni ise Beyrut'ta bulunan

Yüksek Komiser Gouraud ile görüşmek olabilir. Zira Ortadoğu ve Anadolu'yu yakından tanıyan Gouraud, hükümet ve parlamentonun istediği şekilde bir barışın Ankara Hükümeti ile yapılarak tarihsel Türk-Fransız dostluğunun gerçekleştirilmesinden yanadır. Temmuz sonuna doğru Bouillon Adana'ya dönerek Mustafa Kemal Paşa'nın ona sunduğu yeni anlaşma taslağına karşılık, kendi hükümetinin hazırladığı karşı önerileri 27 Temmuz 1921'de Ankara'ya iletmek üzere Münir Bey'e verdi. Bu arada Kütahya-Eskişehir Savaşları (10-24 Temmuz 1921) devam ettiği için Bouillon'nun verdiği bu anlaşma taslağına karşılık kesin bir cevap verilemedi. Bunun üzerine de Bouillon ağustos başında Paris'e dönerek Ankara Antlaşması'na temel teşkil edecek olan son anlaşma taslağını Fransa Başbakanı Briand'la görüşerek ortaya koyacaktı (Yavuz, 1992, s. 286-288).

Yukarıda bahsedilen görüşmelerde Franklin-Bouillon, Ankara'ya hiçbir resmi görev üslenmeden gelmiş, yapılan görüşmelerin de gayriresmi ve kişisel olduğunu özellikle vurgulamıştı (TBMM GCZ, 1921a, s. 311). Fakat Ankara'nın düşüncelerini öğrenmek ve bir taslak oluşturmak için önemli bir süreç olmuştu. Franklin-Bouillon, bu görüşmelere resmiyet kazandırmak ve imza yetkisi almak için Paris'e dönmeden, Türklerin Yunanlılara karşı kazanacakları yeni zaferler ve İngilizlerin yeni önerilerinin Fransa'nın elini zayıflatacağı düşüncesindeydi. Onun için Fransa'nın bu konuda acele etmesini istiyordu. Nitekim bu görüşünde haklı olduğu, zaman içinde ortaya çıkacaktı. Bu arada Franklin-Bouillon 15 Temmuz'da başbakanından Ankara ile anlaşmak için istediği yetkiyi almıştı (Ada, 2005, s. 48).

Nihaî anlaşma öncesi Ankara'da bunlar yaşanırken, Tayfur Bey ve arkadaşları Ankara'ya gelip Taşhan Oteline yerleştiler. Burada kalan Mürselzade İhsan ve Abdurrahman Bey'le görüşerek onların henüz Meclis'e gitmediklerini öğrendiler. Tayfur Bey burada daha önce gıyaben tanıştığı Ramazanoğlu Niyazi Bey'le İskenderun-Antakya bölgesinin durumu hakkında uzun uzun konuştular. Sonraki günlerde Meclis'e giden Tayfur Bey ve arkadaşları, her gördükleri ve tanıştıkları milletvekilinden, Fransızlarla yapılan görüşmelere İskenderun-Antakya bölgesinde dahil edilmesi ricasında bulundular (Sökmen, 1992, s. 59-60).

Bu sırada Mareşal Fevzi (Çakmak) ile de tanışma fırsatı bulan Tayfur Bey, İskenderun-Antakya bölgesinin durumunu uzun uzun ona da anlattıktan sonra, ondan "*Alakadar olurum*" sözünü aldı. Tayfur Bey, anlaşmanın imzalanacağı güne kadar Mecliste görüşmelerine devam ederek, durumu merakla takip etti (Sökmen, 1992, s. 60).

Yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı gibi aslında bir bütün olarak olaylara bakıldığı zaman, Fransa ile Ankara'yı kalıcı bir antlaşmaya götüren pek çok sebep vardı. Hem Fransız tarafı hem de Türkler, böyle bir antlaşma ile neler elde edeceklerinin farkındaydılar. Bouillon, Ankara'daki görüşmelere ara verilince, 1921 Haziran başında Paris'e gitti ve tekrar görüşmeler için Ankara'ya Sakarya Zaferi'nden sonraya geldi. Sakarya Zaferi, Kurtuluş Savaşı'nda iç ve dış dengelerin değişmesi konusunda önemli bir dönüm noktası oldu. Denilebilir ki, Fransız Hükümeti'nin Ankara Hükümeti ile barış görüşmelerinin tekrar başlaması ve hızlandırılmasında önemli bir etkendi (Yavuz, 1992, s. 288). Bunun üzerine Franklin-Bouillon Ankara'ya tekrar geldi ve 24 Haziran'da görüşmelere yeniden başlandı (Özakman, 2008, s. 130).

Franklin-Bouillon, Ankara'ya gelirken elinde yeni bir anlaşma taslağı vardı. Bununla birlikte, Mustafa Kemal Paşa'ya verilmek üzere Başbakan Briand tarafından yazılan yetki mektubunu da beraberinde getiriyordu. Ankara'daki antlaşmaya nihaî sonucu verecek

görüşmeler bir hayli zor geçti.²⁴ Bütün bu görüşmelerin sonunda Türkiye-Fransa arasında Ankara Antlaşması 20 Ekim 1921 tarihinde imza edildi (Ada, 2005, s. 50).

Sonuç

Ankara Antlaşması'nın imzalanması İskenderun-Antakya bölgesindeki silahlı mücadelenin de büyük ölçüde bittiğini gösteriyordu. Belki antlaşma İskenderun-Antakya bölgesini Türkiye'nin dışında bırakarak Türk halkı üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmış olsa da, bu durumu o günün koşullarında Türkiye'nin gücü nisbetinde bir zaruret gibi görmek ve genel anlamda kazandırdıklarına bakmak gerekir.

Mustafa Kemal Paşa antlaşma sonrası Tayfur Bey'le olan görüşmesinde, antlaşma ile ilgili durum değerlendirmesi yapmış ve ilerde yapmak istediklerini de ortaya koymuştu. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Tayfur Bey'e memleketin içinde bulunduğu durumu anlatarak, böyle bir savaş ortamında Avrupa'nın büyük bir devletiyle yapılan anlaşmanın önemini vurgular. Fransa'nın işgal ettiği Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'i tahliye etmesinin ne derece önemli olduğunu söyleyen Mustafa Kemal Paşa, İskenderun-Antakya bölgesinin tahliyesi için çok çaba gösterilmesine rağmen şimdilik bir şey yapılamadığını, ancak orası için özel bir idare kurulması için taahhüt alındığını söyler. Mustafa Kemal Paşa sözlerinin sonunda "*İnşallah sizleri de kurtaracağız*" diyerek Tayfur Bey'e umut verir, onlardan memleketlerine giderek çalışmalarını, zora düştükleri zamanda yardım talebinde bulunmalarını ister (Sökmen, 1992, s. 63).

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri Misak-ı Milli sınırları dışında kalmanın hayal kırıklığını yaşayan Tayfur Bey ve arkadaşlarına kurtuluş için ümit verir. Bu konuşma Mustafa Kemal Paşa'nın İskenderun-Antakya için yapmak istediklerini çok net ortaya koymaktaydı. O gün yapmak istedikleri, dönemin şartlarında gerçekleşmemiş olsa da, onun kafasında hep vardı.

Bölgenin ana vatana katılma süreci incelendiğinde görülecektir ki Mustafa Kemal Paşa o gün yapamadıklarını zamana yayarak yapmış ve büyük bir diplomatik zafer kazanmıştı. Bu zaferin ipuçları antlaşma öncesi Franklin-Bouillon'a İskenderun-Antakya bölgesi için kabul ettirmek istedikleri taleplerinde saklıydı. Mustafa Kemal Paşa Meclis'te Franklin-Bouillon'la olan görüşmelerini anlatırken, bölge için taleplerinin ne olduğunu da ortaya koyacaktı. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa'nın bölge için ilk talebi İskenderun ve Antakya'yı tamamen ilhak etme düşüncesi idi. Bunu da esas dava olarak gösteriyordu. Mustafa Kemal Paşa, bu bölge için niyetini gizlememiş ve çok net bir şekilde ortaya koymuştu. Bu önerinin kabul görmemesi bir sonraki talebi öne çekmiş ve bu bölgede bağımsız bir Türk Hükümetinin kurulması teklif edilmişti. Bunlar o günün şartlarında Fransa'nın kabul edebileceği istekler değildi. Öyle de oldu. Fransa bunları kabul etmese de, bir sonraki öneri olan, o bölgede bir muhtariyet idaresi kurulması teklifini, kağıt üzerinde olmasa da prensipte Fransa kabul etmişti. Ayrıca Franklin-Bouillon'la olan bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, bu bölgedeki Türkiye'nin hukuki haklarından vazgeçmeyeceğini ve Fransa'nın idaresini asla kabul etmeyeceğini de beyan edecekti. (TBMM GCZ, 1921c, s. 364).

Bu kabul etmeyişi İskenderun-Antakya bölgesinin kurtuluşuna kadar devam edecekti. Bu kurtuluş Mustafa Kemal Paşa'nın taleplerinin zaman içinde aşama aşama ortaya koyulmasıyla nihayete ulaştıracaktı. Ama şimdi Türkiye'nin zamana ihtiyacı vardı. Şimdilik bu antlaşma ile ilk kez Batılı bir devlet tarafından tanınması önemli bir diplomatik başarıydı. O

²⁴ Ankara Antlaşması'nın maddelerin Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi ve tartışmaları için bkz.; TBMM GCZ, 4,12,13,16,18 Ekim 1921'de yapılan görüşmeler. Ayrıca Antlaşma sürecinde yapılan müzakereler hakkında bkz.; Y. K. Tengirşenk (1981). *Vatan Hizmetinde*, s.232-239; B. Yavuz (2000). "1921 Tarihli Türk-Fransız Antlaşmasının Hazırlık Aşamaları", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, s. 205-241; M. Budak (2000). "Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, s. 243-271.

dönemi değerlendiren Bulgar Gazetelerinden Utro bunun analizini şöyle yapacaktı: “Fransa ‘Kemalizm’ hareketinin Anadolu’daki kuvvetini hisseder etmez, ...Mustafa Kemal’le anlaşma yolunu tuttu. ...aktettiği bir Muahede mucibince, Fransa Anadolu Hükümetini resmen tanıdı.” (BCA, 030.10.224.511.5).

Bu tanıyış, müttefiklerin aralarındaki mevcut ayrılıkları daha da derinleştirdi. Diğer yandan Misak-ı Milli’nin bu antlaşma ile Fransa tarafından kabul edildiğinin de bir kanıtıydı. Güneydeki sınır sorunlarının İskenderun-Antakya bölgesi dışında diplomatik yollarla çözüme kavuşturulması, buradaki güçlerin batıya kaydırılmasına da imkan verdi (Yavuz, 1992, s. 292).

Artık bu güce dayanarak Mustafa Kemal Paşa, işgalcilere karşı daha güçlü bir duruma geliyordu. Bu işgaller bir teslimiyet değildi. Mücadele artık güçle direnmeye gelmişti. Bu direnme, önce Ankara’yı dikkate almaya, sonrada işgalcileri uzlaşmaya yaklaştırmıştı. Bu uzlaşmanın, ilk karşılığı Ankara Antlaşması olsa da, sonrasında kurulan Milli Devletin tapusu Lozan Andlaşması’yla alınacaktı. Her iki antlaşma İskenderun-Antakya bölgesini, Misak-ı Milli sınırları dahilinde olmasına rağmen dışarıda bırakması, bölge insanını umutsuzluğa düşürse de, Tayfur Bey gibi kahramanların mücadeleleriyle umuda dönüşmüştü. Bu umudu yeşerten, Mustafa Kemal Paşa’nın “İleride sizleri de kurtaracağız” sözü, zamanın şartlarında biraz gecikse de 1939’da gerçekleşti.

Kaynakça

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Belge no: 030.10.224.510.12, 402/456, 4 Temmuz 1938; “20 Teşrinievvel 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi”.

Belge no: 030.10.224.511.5, 12 Temmuz 1938; “Harici Matbuat Bülteni”, Bulgar Matbuatı, Sofya, Utro 7.7.1938.

TBMM Arşivi

Tayfur Bey’in TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Ait Özlük Dosyası, Sicil No: 314, Kütük Sıra No.:3/4.

TBMM Azasına Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Devre: 5, Sicil No: 875 Defter no: 28, Kutu numarası: 4.

TBMM GCZ, C.1, İ: 1, 24 Nisan 1336 (1920), Celse: 4.

TBMM GCZ, C.2, İ: 2, 13 Ekim 1337 (1921a), Celse: 3.

TBMM GCZ, C.2, İ: 2, 16 Ekim 1337 (1921b), Celse: 1.

TBMM GCZ, C.2, İ: 2, 18 Ekim 1337 (1921c), Celse: 1.

Tetkik Eserler

Ada, S. (2005). *Türk-Fransız ilişkilerinde Hatay sorunu (1918-1939)*. İstanbul. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Armaoğlu, F. (1994). *20.yy.Siyasi tarihi (1914-1980)*. Ankara: Türkiye İş Bankası.

Arslan, K. (2008). Milli mücadelede ilk kurşun ve dörtyol, İskenderun: Dörtyol Belediyesi.

Atatürk, M. K. (1989). *Nutuk söylev vesikalar/belgeler*. (I-II-III. cilt), (İ. Arar, U. İğdemir, S. N. Özerdim Yay. Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Atatürk Araştırma Merkezi (1991). *Atatürk’ün tamim, telgraf ve beyannameleri IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bayur, Y. H. (1965). *Birinci genel savaştan sonra yapılan barış ve anlaşmalarımız*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

DÜSTUR. (1929). Üçüncü tertip, C. 2, İstanbul: Milliyet Matbaası.

Erim, N. (1953). *Devletlerarası hukuku ve siyasi tarih metinleri, (Osmanlı İmparatorluğu andlaşmaları)*, C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Fromkın, D. (1989). *Barişa son veren barış, modern ortadoğu nasıl yaratıldı? 1914-1922*, (M. Harmancı Çev.). İstanbul: Sabah Kitapları.
- Halaçoğlu, A. ve ÖZTÜRK, M. (1995). Hatay'ın ana vatana katılmasında Dört Yol'un yeri ve önemi, 1938 Suriye olayları ve Halil İbrahim Efendi'nin faaliyetleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hatiboğlu, S. (2012). *Milli mücadele ve anavatan katılım sürecinde Hatay*, Ankara: Mustafa Kemal Üniversitesi.
- İğdemir, U. (1999). *Sivas kongresi tutanakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İskenderon-Antakya Meselesi. (1936). Ankara: (y.y)
- Konuralp, N. A. (1970). *Hatay, kurtuluş ve kurtuluş mücadelesi tarihi*, (A. Konuralp Yay. Haz.). İskenderun: Hatay Postası.
- Kurat, Y. T. (1986). *Osmanlı imparatorluğu'nun paylaşılması*. Ankara: Turhan.
- Melek, A. (1966). *Hatay nasıl kurtuldu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Meray, S. L. ve OLCA, O. (1977). *Osmanlı imparatorluğunun çöküş belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Nur, G. (2008). *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul harekâtı*. Antakya: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği.
- Onar, M. (1995). *Atatürk'ün kurtuluş savaşı yazışmaları I*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Orbay, R. (t.y.). *Cehennem değirmeni, siyasi hatıralarım I*, İstanbul: Emre.
- Özakman, T. (2008). *1981-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi: açıklamalar, kaynaklar, temel belgeler ve devrim yasaları*. Ankara: Bilgi.
- Seyfeli, E. (1998). Milli mücadele'de Hatay (silahlı mücadele devri) 1918-1923, Yayımlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Soysal, İ. (2000). *Tarihçeleri ve açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin siyasi andlaşmaları*, 1.Cilt (1920-1945). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sökmen, T. (1992). *Hatay'ın kurtuluşu için harcanan çabalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sökmenoğlu, M. - Semenderoğlu, V. O. (t.y.). *Doğumunun 100'üncü yılında eski Hatay Devleti ilk ve son cumhurreisi Tayfur Sökmen diyor ki*, İstanbul: V.O.S.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (1993). *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen ulusal ve yerel kongreler ve kongre kentleri bibliyografyası*, (1. Cilt), Ulusal (Kongreler), Ankara: T.B.M.M. Kültür Sanat ve Yayın Kurulu.
- T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı (1972), *Türk İstiklâl harbine katılan tümen ve daha üst kademelerdeki komutanların biyografileri*, Ankara: Genelkurmay.
- Tekin, M. (1986). *Milli Mücadele'nin ilk kurşunu ve Dört Yolcu Kara Hasan Paşa*, Antakya. (2002). *Hatay devlet Reisi Tayfur Sökmen*. Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Tengirşenk, Y. K. (1981). *Vatan hizmetinde*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Türkmen, A. F. (1939). *Hatay manda tarihi silahlı mücadele devresi, C. 4*. İstanbul: Tan.
- Yavuz, B. (1994). *Kurtuluş savaşı döneminde Türk-Fransız ilişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından) 1919-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Makaleler

- Budak, M. (2000). "Ankara itilafnamesi sürecinde Suriye sınırı üzerindeki tartışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 13 (38), s. 243-271.
- Çelik, K. (1988). "Milli mücadelede ilk kurşun ve Dört Yol'un düşman işgalinden kurtuluşu". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14 (41), s. 477-486.
- Demir, Y. (2007). "Fransız işgalinden sonra Antakya ve civarına Ermenilerin yerleştirilmesine yönelik faaliyetler". *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (9).
- Hatiboğlu, S. (1998). "Fransız işgali sırasında Çukurova'da Ermeni mezalimi (1918-1922)-II", *Türk Yurdu*. (1992). "Milli mücadele'de Dört Yol ve ilk kurşun", *Sosyal Bilimlerde Araştırma*, 1(5).

- Kasalak, K. (2007). “Irak'ta manda yönetiminin kurulması ve Atatürk dönemi Türkiye-Irak ilişkileri” *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (9), s. 187-201.
- Kemal, C. (2010), “Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne tepkisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 12 (46), s. 367-400.
- İlter, E. (1989). “Milli mücadele'de ‘doğu lejyonu’nun Fransız işgal bölgesindeki Fonksiyonu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (3), s. 419-436.
- Seyfeli, E. (1996). “Milli mücadele'nin ilk kurşunu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (34), s. 397-405.
- Türkmen, Z. (2000a). “Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım orduları grup komutanlığı”, *Atatürk Araştırma Merkezi*, 16 (47), s. 395-419.
- (2000b). “30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına göre Türk ordusunun kuruluş ve kadrosuna bir bakış”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11, s. 615-632.
- Umar, Ö. O. (2003). “Hatay ve çevresinde Ermeniler'in faaliyetleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, (146), s. 121-142.
- Yavuz, B. (1992). “1921 Tarihli Türk-Fransız anlaşması'nın hazırlık aşamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8 (23), s. 273-308.
- Yorulmaz, Ş. (1998). “Fransız manda yönetimi döneminde İskenderun sancağı (Hatay)'nın sosya-ekonomik ve siyasal durumuna ilişkin bazı kayıtlar (1918-1939)”, *Atatürk Yolu*, 6 (22), s. 231-259.

Elektronik Kaynaklar

- “Müttefik ve ortak devletlerle Türkiye arasında 10 ağustos 1920'de Sevres'de imzalanan barış andlaşması”, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf. (27.3.2017).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Mark_Sykes, (10.2.2017).
- Tavukçu, S., “Sivas kongresi kararları'nda ‘manda ve himaye kabul edilemez!’ Cümlesi Yoktur” <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/sivas-kongresi-kararlarinda-manda-ve-himaye-kabul-edilemez-cumlesi-yoktur/1091>, (01.03.2017).
- Umar, Ö. O., “Milli mücadele dönemi Atatürk'ün Ortadoğu politikası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20/1, 2010, s. 446 <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt20/sayi1/443-470.pdf>, (15.03.2017).
- Yavuz, B., “Kurtuluş savaşı dönemi Türk-Fransız ilişkileri açısından Pierre Loti”, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/tr,80373/bilge-yavuz.html>, (7.04.2017).